

HOMEROV NAČIN IZRAŽAVANJA I FORMIRANJA REČENICA U LATINSKOM PRIJEVODU ODISEJE OD BERNARDA DŽAMANJIĆA (Zamanje)

U svoje vrijeme bio je to izvanredan literarni događaj kad se god. 1777. pojavio u Sijeni (Italija) kompletni prijevod Homerove Odiseje u latinskim heksametrima od našeg zemljaka, dubrovčanina: BERNARDA DŽAMANJIĆA (ZAMANJE)¹. Možda je interes porastao činjenicom što se godinu dana ranije pojavio u Rimu jednako ritmički prijevod Ilijade, ponovo od dubrovčanina Rajmunda Kunića.² Bio je to događaj i za naše krajeve, pa ćemo njihove prijevode Homera naći u mnogim našim bibliotekama, javnim i privatnim, Kunićev u oba dva izdanja, a Džamanjićev i u trećem izdanju.

Za nas je taj pothvat naših zemljaka osobito značajan što su to prvi naši interpretatori Homera, odnosno prvi ozbiljni i kompletni, mada na latinskom jeziku, i što ćemo mi još i preko jednog stoljeća čekati da dobijemo našeg kompletnog Homera u visoko poetskoj formi Tome Maretića.

Ove retke iskorištavam da pozovem zainteresirane filološke krugove, ukoliko se o tom već ne radi, na zajedničku komemoraciju 200-te obljetnice pojave tih prijevoda (1976/77).

Kao svaki prevodilac i Bernardo Džamanjić je bio svijestan te-reta i odgovornosti koju preuzima na sebe takvim pothvatom. „Nihil in ulla parte servile, nihil hiulcum, nihil absonum, nihil per vim intrusum; omnia suavia, ac suo loco suoque in lumine collocata: color denique, ut ita dicam, atque habitus et verborum et sententiarum tamquam succus quidam atque sanguis per totum operis corpus ille idem (kao u rognalu, bilj. pisca) transfusus appareat“.³ Svoje načelo o prevođenju Džamanjić ističe ovim riječima: „Potissimum vero haec duo caveat nihil ut addat, nisi quod lucem aliquam afferre possit; nihil ut praetermittat, nisi quod satis jam dictum sit“.⁴

¹ Homeri Odyssea latinis versibus expressa a BERNARDO ZAMAGNA Ragusino, Senis 1777, excudebant Fratres Pazzinii Carlii.

² Homeri Ilias Latinis versibus expressa a Raymundo Cunichio Ragusino, Romae 1776, excudebat Joannes Zempel.

³ Ratio operis lectori ab interprete reddita, p. XXIII (nalazi se u izdanju sijenskom pred tekstom).

⁴ Ibidem, p. XXIV.

Mi vjerujemo Džamanjiću kad on kaže: „Dicam tamen confidentius, sed vere, nullum me labore subterfugisse, quominus si non perfectus, essem saltem ceteris interpretes diligentior. . . . Itaque omnem in eo posui curam diligentiamque, ne quisquam posset iure me negligentiae ignaviaeque condemnare. . . . Aperte. . . . profiteor atque affirmo me nullam umquam fugisse limae molestiam, versus omnes et multa die et multa coercuisse litura“.⁵

Međutim, kad čitamo njegovu Odiseju, teško se uvjeravamo u njegove riječi: „Ubi potui, non vim tantum verborum. . . . sed ipsum paene numerum atque speciem reddidi; genus certe ubique, opinor: breviter brevia, graviter gravia, leniter lenia dixi; omnia denique, ut erant poetica, poetice conatus sum exprimere“.⁶ Jedva da vjerujemo tim riječima već zbog tog razloga što je svako njegovo pjevanje duže od Homerova, čak jednom i za 117 stihova, pa cijela njegova Odiseja ima 1290 stihova više od Homerove. A to svakako nije malo kad znamo da on prevodi u Homerovu stihu. Teško vjerujemo njegovu uvjeravanju kad taj prijevod konfrontiramo od stiha do stiha sa Homerovim, pa konstatiramo brojna i česta odudaranja prijevoda i originala, da se u nekim momentima ne znamo niti snaći.

Međutim, kad nam dođe pod ruke taj prijevod, treba mu pristupiti duhom vremena u kojem je on nastao. To je 18. stoljeće koje nam je dalo nekoliko vrijednih interpretacija Homera na nacionalnim jezicima Evrope. U prvom redu je to prozni francuski prijevod Anne Dacier, te izvanredni poetski prijevod u engleskom desetercu Aleksandra Pope, oba u prvim dekadama 18. stoljeća. Kod Talijana imamo nešto kasnije neobičan prozni i ritmički prijevod Melkiora Cesarottia. Njemačko literarno područje daje dva visoko poetska prijevoda preko Johanna Jacoba Bodmera i Gottfrieda Augusta Bürgera, ali 1781. i 1793. Johann Heinrich Voss izlazi sa pravim, vjernim Homerom u njemačkom heksametru. To je prvi Homerov prijevod u današnjem smislu riječi, sa svim filološkim prednostima, ali ujedno i sa znatnim nedostacima na području poetičnosti. Čini nam se da je Voss pokrenuo savjest svih kasnijih Homerovih interpretatora, koji će prvenstveno nastojati da vjerno reproduciraju Homera u svim elementima njegove, poetičnosti i njegove epske tehnike, istovremeno se trseći da njihov prijevod bude i poetski odraz uzvišenog originala. Prema tome nije čudno što literata Hipolit Pindemonte ili Vincenzo Monti u prvoj dekadi 19. stoljeća izlaze i sa poetskim prijevodom Odiseje i Ilijade, a ujedno i znatno vjernijim nego što je to bio Džamanjićev ili Kunićev u koje su se oni ugledali.

O tim činjenicama treba svakako voditi računa, tim više što se ni sa prijevodima J. H. Vossa nije definitivno riješilo pitanje načina Homerova interpretiranja, jer to pitanje, konačno, nije ni danas riješeno.

⁵ Ibidem, p. XXVII.

⁶ Ibidem, p. XXVIII.

U svojoj disertaciji govorim upravo u Džamanjićevu načinu interpretiranja Homera, kao što se inače govori o načinu interpretiranja Homera kod Mme Dacier, kod Aleksandra Pope, kao što bi bilo vrijedno govoriti o načinu interpretiranja kod Rajmunda Kunića, o čemu i mislim jednom zgodom pisati. Ono što je god. 1889. napisao Franjo Maixner o Kunićevu prijevodu Ilijade⁷ nas danas ne može zadovoljiti.

Zajednička je osobina svih prijevoda Homera, sve do pod konac 18. stoljeća a i dalje, i onih u latinskim heksametrima kao i onih na nacionalnim jezicima, da oni u principu ne reproduciraju Homerovu epsku tehniku, da ga, naime, lišavaju svih osobina epskog usmenog pjesništva, da svijesno mijenjaju njegov način pričanja legende i formiranja rečenica kroz heksametre. Drugim riječima: oni daju vlastitog Homera, Homera umjetika 18. stoljeća, Vergilijeva i Tassova učenika.

U prvom poglavlju svoje disertacije govorim o preinakama koje Džamanjić unosi u Homerovu formule, stalne izričaje, ustaljene ukrasne pridjeve, u epska ponavljanja, te o njegovoj naglašenoj metaforici, a ovdje bih govorio o preinakama koje on unosi u ostali Homerov tekst, u način izlaganja epske radnje, način formiranja rečenica unutar jednog ili više heksametara. Na mjestima se, naime, i njemu činio Homer preopširan, premalo ekonomičan u izboru riječi, fraza i pojedinih rečeničnih dijelova, sad mu je opet prekonzican, nedorečen, nejasan, prejednostavan, bez poetskog zanosa. Govorit ću, naime, o skraćivanju i sažimanju Homerova teksta, te o proširivanju i dopunjavanju.

1 Skraćivanja i sažimanje numerova teksta

Džamanjić skraćuje Homerov tekst već time što djelomično ili potpuno izostavlja tolike ukrasne pridjeve i apozicije, što redovno skraćuje brojne Homerove formule i stalne izričaje ili ih čaj i potpuno izostavlja. O tom je već bilo govora s drugom stanovišta u prvom dijelu disertacije.

U prvom redu Džamanjić se trsi da zbijenije iznese pojedine fraze i izraze, te rečenične dijelove, ako mu se čini da su kod Homera odveć razvučene, a osobito ako se više puta ponavljaju. To je uglavnom tehnika njegova skraćivanja i sažimanja teksta; ovdje bih dobio nekoliko primjera; najprije navodim mjesto kod Homera pa kod Džamanjića:

βρῶσιν τε πόσιν τε — I 191/210: epulas

οὐτ' οἰωνῶν σάφα εἰδώς — I 212/221: nec augur

ἐπεὶ πόλεμον πολύπευσεν — I 238/259: jam victor

οἳ τέ μοι ὑβρίζοντες ἀτάσθαλα μηχανόωνται — III 207/228: et diros ausus

ἢ τρέφε Ναυσικάν λευκώλενον ἐν μεγάροις — VII 12/13: Regia post fuerat nutritrix

⁷ Život i rad Rajmunda Kunića, Rad JAZU 96 i 98, Zagreb 1889.

χαῖρέ τε καὶ μὴ μοί τι κακῶ νόῳ ἀντιβολήσῃς — XIII 229/252: *salve o facilis*; isp. Verg. G. 535: *tu facilis venerare nappaeas*.

ᾧχετο πεισόμενος μετὰ σὸν κλέος, ἥ που ἔτ' — XIII 415/445:

Te quaerens reditumque tuum

βῆ δ' ἔμην ἐς συφεούς, ὅθι ἔθνεα ἔρχατο χοίρων, XIV 73/80:

In resonam contendit haram,

ὅς τις φαίνεται ἄριστος — XIV 106/116: *lectam*

μετὰ δ' ἔπρεπε γαστέρι μάργῃ φαγέμεν καὶ πιέμεν XVIII 2—3/2—3:

vastaque voragine ventris/Notus inexplēti

οὔτε τι κηρύκων, οἱ δημιοεργοὶ ἔασιν — XIX 135/141—2:

praeconum aut jura tueri/Publica

ὡς τρίετες μὲν ἔλθον ἐγὼ καὶ ἔπειθον ... — XIX 151/160:

tres furto laeta per annos

τοὺς ἱρεῦσκον Ἀχαιοί — XX 3/4: *caesarum* (sc. *ovium*)

αἱ δὲ οἱ καὶ ἔπειτα φόνος καὶ μοῖρα γέγοντο — XXI 24/28:

Exitii heu caussam,

θήσω γὰρ μέγα τόξον Ὀδυσσεύς θεῖοιο — XXI 74-84:

En arcum:

ὦδε γὰρ ἡμέτερόν γε νόον τελέεσθαι οἶω — XXII 215/231:

Namque aliter,

... οἱ νῦν γεγάσι καὶ οἱ μετόπισθεν ἔσονται — XXIV 84/95:

semper.

Mada je epski narodni pjesnik ekonomičan u načinu izlaganja svoje legende i svojih misli, on se s druge strane ne trsi mnogo da bi svoje misli izrekao što konciznije, jer bi to bilo u očitoj suprotnosti s drugim principom izlaganje epske radnje, sa principom jednostavnosti. Prevodilac tipa Džamanjićeva naravno da nalazi dosta prigoda za sažimanje Homerovih rečenica i perioda, osobito ako uzmemo u obzir da mu je tehnika građenja heksametara drukčija nego u Homera. Donosim nekoliko primjera da pokažem kako on to radi.

I 13—15/14—16:

τὸν δ' οἶον νόστου κεχρημένον ἡδὲ γυναικὸς

νύμφη πότνι' ἔρυκε Καλυψώ, δῖα θεάων,

ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, λιλαιομένη πόσιν εἶναι.

..... *solum hunc arcebat amato*

Conjugis a gremio, magnoque ardebat amore

Rupe sub excisa scopuli formosa Calypso.

Homer svoju misao razvija u tri heksametra, a svaki mu heksametar predstavlja sintaktičku cjelinu na ovaj način:

1. objekt proširen participijalnim izrazom

2. subjekt sa proširenom apozicijom i interkaliranim predikatom

3. prijedložni kao i participijalni izraz kao dva odjelita članka misli.

Džamanjićevo skraćivanje prvotno pogađa centralni dio perioda, tj. srednji stih, gdje — vjeran svom principu — izostavlja epitetone, pa

subjekt izražava samo sa: formosa Calypso. Prvi stih sažima u participijalnom izrazu, izostavljajući prvi član genitiva objektnog νόστου, dok drugi član γυναικός čak pojačava sa „amato conjugis a gremio“, čime cijeli pasus dobiva drukčiji prizvuk: Odiseju nasuprot vjernoj ženi Penelopi postavlja Džamanjić zapreku u lijepoj Kalipsi...

I 104/116:

.....παλάμη δ' ἔχε χάλκεον ἔγχος

Hastam habet,.....

Džamanjić izostavlja atribut χάλκεον kao i priloški dativ παλάμη što on redovno radi ako za to ima opravdanje. Ovdje ga svakako ima, jer nastoji da Homerov period (102—105) i on dade u četiri heksametra. Osobitost je Homerova stila u ovom periodu sastavljenom od tri usporadne rečenice, što jednosložne predikate stavlja na početak prvog i drugog heksametra.

Druga je Homerova usporedna rečenica proširena sa tri prijedložna izraza, što dovodi do zakoračenja do pentemimere donjeg heksametra. Time Homer razbija jednoličnost pričanja i naglašava onaj prijedložni izraz koji smatra najglavnijem; on na taj način djeluje kao manja sintaktička cjelina, mada samo metrički ali ne i prostorno odijeljena. Stražnji polustih iskorištava Homer za smještaj novog detalja.

Džamanjić, međutim, cijeli treći heksametar ispunjava dvjema predložnim izrazima (vestibulum ante ispum, — surgentiaque atria sedis), pa mu tako izbacivanjem manje važnih rečeničnih elemenata uspijeva dva posljednja detalja smjestiti u četvrti heksametar; žrtvom su, dakle, pale riječi: παλάμη, χάλκεον, ξείνω. Homerov naglašen i odvojen prijedložni izraz: οὐδοῦ ἐπ' αὐλείου Džamanjić prevodi: ante.... surgentia atria sedis; to nam izgleda neobičan izraz, ali ipak je vjeran prijevod: Atena stane pred atrij Odisejeva dvora, gdje se on uzdiže; a to je doista prag.

I 117/128:

..... seque in sua regna reponat.

τιμὴν δ' αὐτὸς ἔχοι καὶ δώμασιν οἷσιν ἀνάσσοι.

τὰ φρονέων μνηστῆρσι μετήμενος εἴσιδ' Ἀθήνην,

Id juvenis volvens conspexit Pallada,

Osobitost je Homerov stila, kako znamo, da neke pojmove iz prethodnih stihova ponovo ističe ili ponavlja, ako postoji opasnost da se zbog gomilanja detalja ili kompliciranja konstrukcije izgubi misaona nit. Tako Homer radi i ovdje, podsjećajući čitaoca stihom 118. na ono šta je kazao u stihovima 113-4. To podsjećanje potrebno je i Džamanjiću, jer to zahtijeva digresija od puna tri stiha (115-7). On to radi u skraćenom obliku, kako bi i on postigao da u šest stihova izrazi Homerovu misao. — Džamanjić u st. 113. pravi most na prethodne događaje, što ne nalazimo kod Homera. Naime, Džamanjić objekt τὴν δὲ proširuje sa: Illam venietem ad limina ... alta. Kako on pravi još neke neznatnije dodatke ((indigna furentes u st. 127), potrebna

su mu skraćivanja nebitnih rečeničnih dijelova; tako ne prevodi: φίλον τετιημένους ἦτορ; stih 117. koji u Homera skladno stoji kao pandan prethodnom, a govor je o tjeranju prosaca, sažima on u polustih: *seque in sua regna reponat.*

Isto tako u st. 118.. izostavlja participijalni izraz *μνηστῆρσι μεθήμενος*

I 183/201:

πλέων ἐπὶ οἴνοπα πόντον ἐπ' ἄλλοθρόους ἀνθρώπους

Longum iter aggressus:

Atena se Telemahu fiktivno predstavlja od st. 190. i dalje. Homer to izvodi u jednostavnim rečenicama, proširujući ih prijedložnim i participijalnim izrazima. Da bi ipak izbjegao montoniji pričanja, kao i jednoličnom poklapanju metričkih i sintaktičkih cjelina, pravi on mjestimice poremećaje sintaktičke naravi. Tako regens proširenog genetiva posesivnog iz st. 180. (Ἀγχιάλοιο δαΐφρονος) stavlja u prvi trohej slijedećeg stiha (hyiós). U st. 182. isprepliće sintagme umećući predikat κατήλυθον u treći kolon između dva člana niza istovrsnih rečeničnih dijelova. Stih 183. gradi opet od dva prijedložna izraza, a slijedeći 184. heksametar sadrži dvije pregnantno izražene misli.

Džamanjić, koji u prijevodu gradi svoj vlastiti stil, pravi i ovdje obične stilske operacije skraćivanja i proširivanja, pa tako u broju heksametara ostaje vjeran Homeru. Među jačim zahvatima jest i taj što prijedložne izraze iz st. 183. sažima u izraz *longum iter aggressus*, čime dobiva slodoban prostor stražnjeg polustiha, a da pri tom Homera bitno ne mijenja.

I 318/340:

καὶ μάλα καλὸν ἔλῶν· σοὶ δ' ἄξιον ἔσται ἀμοιβῆς.

..... *ingrata nec dederis munera dextrae.*

Homer je svakako nešto novo želio istaknuti kad je na početak najdonjeg stiha stavio participijalni izraz kao odjelitu sintagmu. Meni se ipak čini da Homer još jednom ističe dar, kako bi rečenicom σοὶ δ' ἄξιον ἔσται ἀμοιβῆς završio i stih i pasus. Tako je Homera interpretirao i Džamanjić pa taj participijalni izraz ne prevodi.

I 397/425:

αὐτὰρ ἐγὼν οἴκοιο ἀναξ ἔσομ' ἡμετέροιο

..... *rex ipse domus ferar.*

Ovaj stih -rečenica sa tipičnim za Homera ispreplitanjem dviju sintagmi forme abaab Džamanjiću je za njegov stih preduga, pa je on locira u sredini stiha, gdje se i inače nalaze bitni dijelovi Homerove rečenice. Homeru je pak važan i četvrti kolon, iza bukolske dijereze, jer ga takvom odvojenom pozicijom naglašava (ἡμετέροιο).

I 421-4/453-6:

οἱ δ' εἰς ὀρχηστὺν τε καὶ ἱμερόεσσιν αἰοιδῶν
 τρεψάμενοι τέρποντο, μένον δ' ἐπὶ ἔσπερον ἔλθεῖν.
 τοῖσι δὲ τερπομένοισι μέλας ἐπὶ ἔσπερος ἦλθεν·
 δὴ τότε κακχείοντες ἔβαν οἰκόνδε ἕκαστος
 choreis pubes et carmine capta
 Nil metuens genio indulget, dum vesper ab undis
 Prodeat. occiduo postquam de litore nigrum
 Extulit os, tum quisque suos petiere penates.

Ovaj Homerov period od četiri heksametra pokazuje dva neposredna ponavljanja izraza u drugom i trećem stihu:

τέρποντο... ἔλθεῖν, τοῖσι δὲ..... ἔσπερος ἦλθεν.

Do takvih ponavljanja dolazi zbog poznate osobitosti Homerova stila, naime zbog paratatičkog nizanja rečeničnih dijelova, koji zbog toga kadšto ostanu bez potrebne suvislosti. Džamanjić smatra svojom dužnosti da takve primjere Homerova „nedotjeranog“ stila ispravlja, što inače rade i drugi prevodioci njegova vremena. Ipak je Džamanjićev tekst tek neznatno kraći od Homerova.

III 52-3/57-8:

χαῖρε δ' Ἀθηναίη πεπνυμένω ἄνδρ' ἰδικαίω,
 οὐνεκά οἱ προτέρη δῶκε χρῦσειον ἄλειςον.
 capit illa datum, praelataque gaudet
 Munere,....

Nestor pruži vrč vina najprije Ateni. Ona se tome poraduje i pomoli se Posejdonu. — Homer tu radnju opisuje u četiri heksametra po principu „stih-rečenica“; ipak drugi i treći stih obuhvaća zavisno-složena rečenica koja se ističe epskim razvučenim stilom, kako to vidimo u navedenom primjeru. Tu rečenicu Džamanjić znatno sažima, kako vidimo, i tako cijeli period skraćuje na tri heksametra, ostavljajući prvi i drugi otvorenim.

III 89—95!95—101:

οὐ γάρ τις δύναται σάφα εἰπέμεν, ὅππῃθ' ὄλωλεν.
 εἴ ὁ γ' ἐπ' ἡπείρου δάμη ἀνδράσι δυσμενέεσσιν,
 εἴ τε καὶ ἐν πελάγει μετὰ κύμασιν Ἀμφιτρίτης.
 τοῦνεκα νῦν τὰ σά γούναθ' ἱκάνομαι, αἱ κ' ἐθέλησθα
 κείνου λυγρὸν ὄλεθρον ἐνίσπεῖν, εἴ που ὅπωπας
 ὀφθαλμοῖσι τεοῖσιν ἢ ἄλλου μῦθον ἄκουσας
 πλαζομένου·

..... nec dicere sustinet ullus,
 Quis cecidit terris; inimicum an sanguine
 Imbuit, an fluctus inter submersus ab aestu?
 Ergo ad te supplex venio, genibusque volutus

Te precor o! si forte velis mihi fata referre
 Exstincti leto tibi visa, aut auribus hausta
 Alterius sermone

Prva tri Homerova stiha gradjena su zatvoreno: prvi heksametar sadrži cijelu zavisno-upitnu rečenicu; drugi i treći raščlanjuju pitanje: ὁππόθ' ὄλωλεν, navodeći svaki po jedno dizjunktivno pitanje: εἴ θ' ὁ γ', εἴ τε καὶ. Džamanjić nastoji biti što koncizniji, pa je tu i kraći od Homera. — Četvrti Homerov stih građen je poput prvog: glavna rečenica siže do bukolske dijereze; dalje slijedi zavisna rečenica sastavljena od veznika i finitnog glagola (ὁππόθ' ὄλωλεν: αἶ κ' ἐθέλησθα). Iste rečenične dijelove vidimo iza bukolske dijereze u petom heksametru: εἴ που ὅπωπας. — Zavisne rečenice: εἴ που ὅπωπας, ἥ ἄλλου μῦθον ἄκουσας. Džamanjić skraćuje služeći se participijalnim izrazima: tibi visa, aut auribus hasta alterius sermone, — čime ipak bitno mijenja Homerov stil.

IV 158—60/188—9:

ἀλλὰ σαόφρων ἐστί. νεμεσσᾶται δ' ἐνὶ θυμῷ
 ὧδ' ἐλθὼν τὸ πρῶτον ἐπεσβολίᾳς ἀναφαίνειν
 ἄντα σέθεν,
 Sed prohibet juvenem pudor atque modestia fari
 Multa heic te coram,

Džamanjić sažima prvi Homerov stih sabijajući dvije usporedne rečenice u jednu i ujedno izostavljajući participijalni izraz ὧδ' ἐλθὼν τὸ πρῶτον. Tipiziranu poziciju Homerova prijedložnog iztaza ἄντα σέθεν, u prvom kolonu najdonjeg stiha, poštuje tako da mu i on ostavlja zadnje mjesto u svojoj rečenici.

V 370—3/407—9:

..... αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
 ἄμφ' ἐνὶ δούρατι βαῖνε, κέληθ' ὥς ἵππον ἐλαύνων,
 εἴματα δ' ἐξάπεδυνε, τὰ οἱ πόρε δια Καλυψώ.
 αὐτίκα δὲ κρήδεμνον ὑπὸ στέρνοιο τάνυσσεν,
 At non tardatus casu vafer emicat heros
 Et sese, velut altus equo, locat arbore longa
 Nudatusque artus vittam sub pectore sternit.

Džamanjić prvu radnju, kako se naime Odisej hvata za jedan dio razbijene lađe, pojačava umećući izraz: non tardatus casu, — dok druge dvije radnje, koje kod Homera po principu „stih-rečenica“ zauzimaju svaka svoj stih, sužava u jedan izostavljajući nebitne elemente.

IV 716—9/830—2:

..... οὐδ' ἄρ' ἔτ' ἔτλη
 δίφρῳ ἐφέζεσθαι πολλῶν κατὰ οἶκον ἐόντων,
 ἀλλ' ἄρ' ἐπ' οὐδοῦ Ἰζε πολυκμήτου θαλάμοιο.
 οἴκτρ' ὀλοφυρομένη.
 sedemque exterrita linquens
 Sternitur infelix thalami prope limine nudo
 Moesta solo, queriturque gemens:

Džamanjić izostavlja participijalni izraz πολλῶν κατὰ οἶκον ὄντων iz drugog stiha, smatrajući ga u takvom momentu nepotrebnim. Jednako ne prevodi epitet πολυκμήτο u trećem stihu a umeće izraz: nudo solo, čime postiže plastičnije opisivanje događaja.

IX 259—62/280—2:

ἡμεῖς τοι Τροίηθεν ἀποπλαγχθέντες Ἀχαιοὶ
παντοίοις ἀνέμοισιν ὑπὲρ μέγα λαῖτμα θαλάσσης.
οἴκαδε ἰέμενοι, ἄλλην ὁδὸν ἄλλα κέλευθα
ῥηθομεν.

Nos procul a Troia diversa per aequora ventis
Jactati, patrias Danaï dum tendimus oras
Venimus huc.

Nakon dva participijalna izraza (ἀποπλαγχθέντες, ἰέμενοι) Homer stavlja sferu finitnog glagola ἄλλην . . . ῥηθομεν, sa zakoračenjem u prvu stopu četvrtog stiha. Džamanjić gradi svoj period jednako kao i Homer: od sporednih elemenata ka glavnim; predikat se nalazi na kraju, i to u zakoračenju, zbog jačeg isticanja. Prvi Homerov participijalni izraz on znatno skraćuje, a isto tako i Homerovu sferu predikata, pa je za cijeli stih kraći.

IX 299—302/325—7:

τὸν μὲν ἐγὼ βούλευσα κατὰ μεγαλήτορα θυμὸν
ἄσπον ἰὼν, ξίφος δ' ἐξ ἔρυσσάμενος παρὰ μηροῦ,
οὐτάμεναι πρὸς στήθος, ὅθι φρένες ἦπαρ ἔχουσιν,
χεῖρ' ἐπισπασσάμενος ἕτερος δέ με θυμὸς ἔρκεεν.
..... me crudum, cominus ense

Educto, monte ira jacentis in ilia ferrum

Condere: fecissemque, animo ni cura subisset,

Džamanjić skraćuje period za gotovo stih i po, izostavljajući samo κατὰ μεγαλήτορα θυμὸν i χεῖρ' ἐπισπασσάμενος, inače se služi neobično kratkim izrazima.

IX 427—9/462—4:

τοὺς ἀκέων συνέργον εὐστρέφειςσι λύγοισι,
τῆς ἐπι Κύκλωψ εὐδε, πέλωρ ἄθεμιστια εἰδώς,
σὺν τρεῖς αἰνύμενος.

..... direpto fune Cyclopi

E thalamo hos tacitus ternos per vincula iunxi

Nexa pares cohibens.

Homerov se participijalni izraz nalazi u najdonjem stihu, ne samo metrički odijeljen od finitnog glagola συνέργον, već i sintaktički. Dijeli ga, naime, od njega cijeli drugi stih relativnom rečenicom i apozitivnim dodatkom. Takvu diskontinuitet sintaktički uže povezanih rečeničnih dijelova Džamanjić rješava u duhu latinske sintakse: relativnu rečenicu (τῆς ἐπι.....) mijenja u prijedložni izraz (e thalamo), a dodatak

iz stražnjeg polustihia zanemaruje, smatrajući da je on i kod Homera samo „versus causa“. Vjieran ipak Homeru, participijalni izraz stavlja i on u najdonji stih do pentemimere.

XIII 86—91/91—5:

ἡ δὲ μάλ' ἀσφαλῶς θέεν ἔμπεδον· οὐδέ κεν ἱρῆς
κίρκος ὁμαρτήσειεν, ἐλαφρότατος πετεηνῶν.
ὥς ἡ ῥίμφα θεούσα θαλάσσης κύματ' ἔταμνεν,
ἄνδρα φέρουσα θεοῖς ἐναλίγκια μῆδε' ἔχοντα,
ὅς πρὶν μὲν μάλα πολλὰ πάθ' ἄλγεα ὄν κατὰ θυμόν,
ἄνδρῶν τε πτολέμους ἀλεγείνῃ τε κύματα πείρων.
..... non ipsam praepete penna
Accipiter levis alta secans praevertere possit,
Labentemque undis, divisque heroa ferentem
Consiliis animoque parem, qui plurima quondam
Pertulerat longum bello jactatus et undis.

U prva tri Homerova stiha karakteristično je parataktičko nizanje rečenice, što Džamanjić razvija hipotaktički, kako bi izbjegao Homerovo ponavljanje u l. i 3. stihu, čime je i znatno kraći. Jednako skraćuje dva zadnja Homerova stiha, jer njegov stih ne podnosi razvučenost ep-ske radnje.

XIII 387—91/418—21:

πάρ δέ μοι αὐτῇ στήθι μένος πολυθαρσῆς ἐνεῖσα,
οἷον ὅτε Τροίης λύομεν λιπαρὰ κρήδεμνα.
αἶ κέ μοι ὥς μεμαυῖα παρασταίης, γλαυκῶπι,
καί κε τριηκοσίοισιν ἐγὼν ἄνδρεςσι μαχοίμην
σὺν σοί, πότνα θεά, ὅτε μοι πρόφρασσ' ἐπαρήγοις
Adsis o lateri nostro comes, et mihi robur
Invictum da diva: tuo jam numine fretus
Non ego tercentos dubitem vel poscere in arma
Saeva viros, nil non ausim tanta auspice mecum.

Homer se u zadnjem stihu ponavlja, i to dva puta: σὺν σοί i ὅτε με πρόφρασσ' ἐπαρήγοις. To, očito, čini zbog toga da bi naglasio potrebu Atenine pomoći, bez koje Odisej sam ne može ništa, a ujedno da bi ponovio što je kazao tri stiha ranije (οἷον ὅτε....) kako on to inače radi. Džamanjić se ne ponavlja, već mjesto toga donosi, zbog jačeg efekta, novu rečenicu: nil non ausim tanta auspice mecum. — Tekst on skraćuje osobito ispuštanjem cijelog drugog Homerova stiha: οἷον ὅτε . . .

XV 147—50/162—4:

τοὺς δὲ μετ' Ἀτρεΐδης ἔκιε ξανθὸς Μενέλαος
οἶνον ἔχων ἐν χειρὶ μελίφρονα δεξιτερῆριν
χρυσέῳ ἐν δέπαϊ, ὄφρα λείψαντε κιοίτην.
It simul Atrides, plenamque nigrantis Iacchi
Fert dexra ex auro pateram, qua munera libent
Sacra diis

Homerov tekst pokazuje nekoliko osobitosti. U prvom stihu patronimik Ἀτρεΐδης koji zaprema drugi kolon, odijeljen je od vlastitog imena i njegova dodatka finitnim glagolom ἔκιε u 3. kolonu. U drugom stihu prvu polovinu prave glavni matični dijelovi sintagme (οἶνον, ἐν χειρὶ), a drugu sporedni članovi (μελίφρονα, δεξιτερῶν). U trećem stihu vidimo središnji položaj prijedloga u prijedložnom izrazu: χρυσῶ ἐν δέπαϊ. Cijeli je period tako konstruiran da glavni dijelovi rečeničnog sklopa zauzimaju prvi stih; drugi stih sadrži participsko produženje sa zakoračenjem do pentemimere novog stiha, odakle se dalje pruža namjerna rečenica. — Džamanjić u prvom stihu dokida dodatke, pa mu glavni dijelovi rečenice prestaju već kod pentemimere; participsko podruženje mijenja u usporednu rečenicu i provodi je do heftemimere slijedećeg stiha; odatle pa do tritemimere najdonjeg stiha locira namjernu rečenicu. Na taj način dobiva tekst znatno kraći. XV 223—5/246—7:

..... σχεδόθεν δέ οἱ ἦλυθεν ἀνὴρ
τῆλεδαπός, φεύγων ἐξ Ἄργεος ἄνδρα κατακτάς,
μάντις
Adstit ex Argo fugiens vir caede peracta
Vates,

Homer u prvom stihu kaže samo neodredjemo ἀνὴρ: u drugom stihu pobudjuje jaču pažnju kraćim participijalnim izrazima φεύγων, ἄνδρα κατακτάς, kako bi u prvom troheju 3. stiha precizirao što je taj stranac. Ovakvim stilom dosta čestim, Homer postiže napetost radnje. Nakon toga slijedi poduža priča koji služi da objasni taj bijeg stranca. — Džamanjić je nešto kraći od Homera u izrazima, ali u cijelosti zadržava Homerov ekspresivni stil, kako vidimo na primjeru.

XV 552—4/622—4:

..... τοῖ δὲ πρυμνήσι' ἔλυσαν.
οἱ μὲν ἀνῶσαντες πλέον ἐς πόλιν, ὥς ἐκέλευσεν
Τηλέμαχος φίλος υἱὸς Ὀδυσσεύος θεῖοιο.
..... jamque illi vincula solvunt,
Adnixique humeris spumantia caerula verrunt,
Inque urbem properant jussi

Džamanjić u ovakvo kratkom periodu izvodi dvije jače operacije proširivanja i skraćivanja teksta: On proširuje particip ἀνῶσαντες cijelim jednim heksametrom: Adnixique humeris spumantia caerula verrunt, — dok dvije posljednje stope drugog stiha i cijeli treći sa subjektom i proširenom apozicijom izražava jedinom riječi „jussi“.

XVII 71—74/80—3:

τοῖσι δὲ Πείραιος δουρυκλυτὸς ἐγγύθεν ἦλθεν
Ξεῖνον ἄγων ἀγορήνδε διὰ πτόλιν, οὐδ' ἄρ' ἔτι δὴν
Τηλέμαχος ξείνοιο ἐκὰς τράπτει, ἀλλὰ παρέστη.
τὸν καὶ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν.

.....comitatus ab hospite fortis
 Ibat Piraeus, mediisque ingressus Achivis
 Telemachum adversa cernentem e sede petebat.
 Tum sic adstanti loquitur:

U Homerovu tekstu vidimo prekidanje kontinuirane misle umetnutom rečenicom u finali 2. stiha i u cijelom trećem οὐτ' ἄρ'..... U četvrtom se ponovo pojavljuje glavni subjekt teksta: Πειραῖος. — Džamanjić zadržava isti subjekt: Telemachum.... petebat, — a time je i kraći od Homera.

XVIII 112—3/124—5:

Ζεὺς τοι δοίη, ξεῖνε, καὶ ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι,
 ὅττι μάλιστα ἐθέλεις καὶ τοι φίλον ἔπλετο θυμῷ,
 Juppiter o, superique tibi dent maxima divi
 Munera,.....

XIX 47—50/48—50:

ὥς φάτο, Τηλέμαχος δὲ διῆκ μεγάροιο βεβήκειν
 κείων ἐς θάλαμον, δαΐδων ὕπο λαμπομενάων,
 ἔνθα πάρος κοιμᾶθ', ὅτε μιν γλυκὺς ὕπνος ἱκάνοι.
 ἔνθ' ἄρα καὶ τότ' ἔλεκτο καὶ Ἡῶ δι'αν ἔμιμνεν.
 Nec plura effatus Ulysses,
 Quum juvenis cessit, taedis lucentibus, aula
 E media, notoque locans sua membra cubili
 Accubuit gaudens quamprimum cernere solem.

Homerov je tekst očito nepovezan. Nižu se detalji jedan za drugim parataktički poredani, i to po dva u 2, 3. i 4. stihu. Osim toga umetnutom rečenicom u 3. stihu ἔνθα πάρος prekida kontinuitet glavne misli, pa u 4. stihu ponavlja prilog: ἐς θάλαμον sa ἔνθα. Džamanjić, naprotiv, povezuje cijeli period, kako on to radi uvijek u sličnim okolnostima: quum cessit.... et accubuit; treći stih (ἔνθα πάρος....) sažima u jedan izraz: noto (cu-bili). Jače ističe zateintresiranost Telemahovu mijenjajući ἔμιμνεν u: gaudens quamprimum cernere.

XIX 152—3/161—2:

ἀλλ' ὅτε τέτρατον ἦλθεν ἔτος καὶ ἐπήλυθον ὄραι
 μηνῶν φθινόντων, περὶ δ' ἡμέατα πολλά τελέσθη,
 Verum ubi jam quartus venit, labentibus horis,
 Annus,.....

Homer spominje dugi protekli niz: mjeseci (μηνῶν), dana (ἡμέατα) i sati (ὄραι), a kod Džamanjića vidimo samo: labentibus horis.

XX 57—67/72—4:

... ἄλοχος δ' ἄρ' ἐπέγρετο κεδνὰ ἰδυῖα,
 κλαῖε δ' ἄρ' ἐν λέκτροισι καθεζομένη μαλακοῖσιν.
 αὐτὰρ ἐπεὶ κλαίουσα κορέσσατο ὃν κατὰ θυμόν.
 Ἀρτέμιδι πρῶτιστον ἐπέύξατο δι'α γυναικῶν

..... contra depulso excita sopore
 Penelope in thalamo maerens adsedit, et ambas
 Sparsa genas fletu sic est affata Dianam:

Osim što Džamanjić izostavlja elemente epskog usmenog pričanja na kraju 1. i 4. stiha κεδνὰ ἰδυῖα, δῖα γυναικῶν, i 3. stihu skraćuje usta. Ijeni Homerov izričaj: αὐτὰρ ἐπεὶ u: ambas sparsa genas fletu-
 XXII 446—7/490—1:

ὥς ἔφαθ', αἱ δὲ γυναῖκες ἀολλέες ἦλθον ἄπασαι
 αἰν' ὀλοφυρόμεναι θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέουσαι.

πρῶτα μὲν . . .

Dixerat: illae autem coram venere frequentes,
 Ac primum institerunt.....

Stalni izričaj θαλερὸν ovdje je samo epski opravdan. Suze nevje-
 rnih Odisejevih dvorkinja, koje čeka ista sudbina kao i prosce, mogle
 su biti samo izraz groze i užasa, što je već donekle rečeno u αἰν'
 ὀλοφυρόμεναι. Džamanjić stoga ne prevodi taj stalni izričaj, ali niti
 participijalni izraz ispred njega.

2. Proširivanje Homerova teksta

Osim što Džamanjić mijenja Homerov tekst skraćivanjem i saži-
 manjem, on to mnogo više radi proširivanjem i dopunjavanjem. Njeg-
 ova se proširivanja odnose prvotno na izraze. Nasuprot Homerovih
 jednostavnih izraza s konkretnim značenjem Džamanjić se služi kiće-
 nim stilskim figurama, osobito perifrazama, metonimijom i metaforom,
 o čemu govorim u prvom dijelu Ovdje ćemo vidjeti i drugi slučajeve
 proširivanja fraza, izraza i kraćih rečenica.

Na mnogo mjesta opet Džamanjić dopunjuje Homerove rečeni-
 ce i periode, uglavnom dodavanjem novih pojednosti i novih detalja,
 koji su tek kadšto potrebni za bolju eksplikaciju aurotove misli ili za
 jasnije prikazivanje nekog perioda. A inače takva dopunjavanja imaju
 više karakter dekoracije teksta, što je svakako u očitoj suprotnosti
 s epskim izlaganjem radnje.

a. Proširivanje izraza

ὑπὸ πόντον ἐδύσετο κυμαίνοντα — IV 425/495 — 6: et sese iactu
 dedit aequor in altum Spumantem torquens undam dea corpore.-
 Proširivanja se tiču predikata ἐδύσετο i participa κυμαίνοντα. Isp.
 Verg. G. IV 528: Proteus se iactu dedit aequor in altum.
 καναχή δ' ἦν ἡμιόνοιν — VI 82/95—6:

..... resonant longa atria circum
 Quadrupedante pedum strepitu,

Isp. Verg. Aen. VIII 596: quadrupedante putrem sonitu
 ἐνθ' ἀπέβη γλαυκῶπις — VI 47/55—6: Illuc tum volucris fugiens per
 inania cursu/sese diva tulit,
 ἥ δ' ἐπὶ πόδεςσιν ἔρχεσθαι VI 39/46: viam quam carpere longam/Per
 campos pedibus:
 ἀλλ' ἀπάνευθεν ἐπ' ἀγροῦ — I 190/208: solosque errare per argos/
 Vitantem vulgi strepitum.
 μνησασμένω Ὀδυσῆος — XX 205/236:

Dum memorem domini pietas, dum strinxit imago.
 ὠκέα — XII 374/395: celeri per inania lapsu
 συνήντετο — IV 367/436:

Obtulerat sese manifesta in luce videndam.

Isp. Aen. IV 358: ipse deum manifesto in lumine vidi;

Aen. II 590; cum mihi se videndam obtulit alma parens.

δύο δοῦρε — I 256/278:

longa manu valido praefixa hastilia ferro.

Isp. Aen. V 557: bina ferunt praefixa hastilia ferro.

τῶν ἀμόθεν γε, θεὰ θύγατερ Διός, εἰπέ καὶ ἡμῖν I 10/10—11:

Ergo harum et nobis da rerum evolvere partem

Diva, precor, magni Jovis o pulcherrima proles.

ἡ δ' ὅτε δὴ μνηστῆρας ἀφίκετο — I 332/355: Atque ubi devenit
 juvenum qua densa caterva/Parte sedit,....

θαύμαζον, ὃ θαρσαλέως ἀγόρευεν — I 283/408:

..... fixique haesere loquentis in ore

Mirantes animum pariterque minacia dicta.

τῶν κέν τις τὸδ' ἔχῃσιν, — I 396/423: regnet, cui candida laudem/Fata
 dabunt,....

ἡμεῖς δ' οὐτ' ἐπὶ ἔργα πάρος γ' ἔμεν οὔτε πῃ ἄλλη — II 127/144:

nos quippe hinc nulla avertere cura,/ Aut quoquam fessos poterit
 revocare,.....

οὕτω κεν καὶ μᾶλλον ὀφέλλειεν πόνον ἄμμιν II 334/397:

Haec via sola, queat nobis qua parte nocere,

Et curas augere,

ἀθάνατοι γὰρ τοῦ γε δόμοι καὶ κτήματ' ἔασιν IV 79/88:

.....olli fulgentia sidera supra

Divitiae sine fine vigent, aeternaque sedes

πάντες κ' ὠκύμοροι τε γενοίατο πικρόγαμοι τε — IV 346/408:

Ingratamque simul vitam sperataque rumpat

Connubia insanae falsa inter gaudia mentis.

ἐπεὶ οὐκ ἐτί ἡνδανε νύμφῃ — V 153/163—4: nec mollia curat

Gaudia jam teneros nymphae pertaesu amores.

ἥ οἱ πολλὰ ἀπὸ κρατὸς κελάρυζεν. — V 323/353: qui plurimus undique
 rivis/ Caesarie e flava totoque e vertice manat,

ὧς ἄρα φωνήσας ἡγήσατο, τοὶ δ' ἅμ' ἔποντο VIII 104/113:

.....ingressusque prior sese extulit altis

E domibus magna populi comitante caterva.

Isp. Aen. II 40: magna comitante caterva; isp. još. Aen.

II 370, V 76, I 497: magna juvenum stipante caterva

χαίρων, οὐνεχ' ἑταῖρον ἐνὐθέα λεῦσσε' ἐν' ἄγῳνι VIII 201/224:

Aspiciens circo in medio, qui laudibus ipsum

Ornassetque bonus dictisque excisset amicis.

τόφρα δέ οἱ κομιδὴ γε θεῶ ὧς ἔμπεδος ἦεν. VIII 453/495—6:

.....diva quidem superis caelestibus aequans

Illum laeta prius studio omni atque arte fovebat.

θαύμαζεν δ' Ὀδυσῆα ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὀρώσα VIII 459/503—4:

.....formamque atque oris honorem

Admirata novum, pudibundaque in hospite figens/Lumina,

στυγὸς δέ οἱ ἔκπεσε χειρός XIV 34/36-7: huic certa ruenti

E coris dispersa huc atque huc vincla cadebant.

πλήτο δέ πᾶν πεδίον...χαλκῷ τε στεροπῆς XIV 267/8/299—300:

galeaeque minaces Solis inardescunt radiis, atque aera coruscant.

οἱ δὲ μεγάλη στενάζοντες φοίτων — XIV 345—5/392—3: fletusque

ciere/Moerentes iramque inter magnumque dolorem.

οἱ δὲ πανημέριοι σεῖον ζυγὸν ἀμφὶς ἔχοντες XV 184/200—1:

Tota luce rotis agitant volventibus orbem

Pulveream rapido glomerantes inpete nubem.

ὀρμαίνων — XV 300/326: spemque metumque inter dubius

ὅς κ' ἐθέλησιν — XVII 19/19—20: volutans/ Quem dare fors ali-
quid poscenti haud dura monebit.

ἐμέ δ' οὐκ ἀέκουσαν ἄνωγεν κόρυς... XIX 374/417—8:

.....sed non ego contra invita jubentis

Imperio dominae et praelato munere fungar,

.....καὶ δὲ κάρητος

οὐλας ἦκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας XXIII 157—8/175—7:

.....tum crispa nigrantis

Aut foliis violae aut ferruginei hyacinthi

Caesaries pulcra similis cervice refulsit.

κλαῖε δ' ἔχων ἄλοχον θυμαρέα, κεδνὰ ἰδυῖαν XXIII 232/257—9:

His dictis lacrimae commotae, atque aestuat heros

Jam magis atque magis virtutis imagine tanta

Attonitus, fidaeque stupens in conjugis ore.

ἐξαπίνης προφανέντ' — XXIV 160/177—8: coram sic sese ante ora
repente/Obtulit, et curam spectantum elusit inanem.

σὺ δὲ φρένας ἔνδον ἰάνθης. XXIV 382/433:3:

.....tuque tua sensisses gaudia mente

Miratus tum, nate, ingentem caedis acervum.

ἐπεὶ τὰ χειρίονα νικᾷ XVIII 404/449;

Sic adeo in pejus vertentibus omnia fatis,

ἔλβον δὲ θεοὶ μέλλουσιν ὑπάζειν XVIII 19/20—21: di forsitan olim/

Respicient utrumque, dabunt et ditia dona:

δῆμιον ἤ ἴδιον; IV 314/368—9: An privata viae caussa est, an

publica rerum/ Conditio jubet ire,.....

τὰ δ' οὐκ ἴσαν, ὥς ἐτέτυκτο — XXIII 152/167—8: sine pondera dicta
volabant/

Irrita nequidquam rapidis ludibria cauris

οὐ τί σε τόνδ' ἄξεσθαι διόμειθ', οὐδὲ ἔοικεν XXI 322/363—4:

Non ea mens terret ne spem sibi conjugis ille

Spondeat, ac taedas, absit:

χαρίεν — 231/247: artis opus rarae charitum

ἄμβροτα — VII 260/296: aeternas et pulcro stamine textas.

εἵματα — II 3/3: purpuream chlamydem

ἦ τοι νόστος ἀπώλετο πατρός ἐμοῖο — I 413/445—5: reducem jam

spes mihi nulla videndi.... est misero patrem.

νοστήσαι... ὅνδε δόμονδε I 83/95: ut repetat sua regna, lares et visat
avitos:

αὐτοὶ δ' αὖτ' οἰκόνδε πάλιν κίον XIII 125/132—3:

Hinc subito freta versa legit, retroque juvenus

Ad partias dat vela domos;

ὕμιν ξείνος ἔω καὶ ἀπόπροθι δώματα ναίων XI 18/15—17:

....ut icti/ Longa licet nostras via dividat aequore terras hospitii
maneant semper rata foedera nobis.

ἐπίστροφος ἦν ἀνθρώπων 177/194—5: genitor sibi jungere multos Namque
hominum hospitio facilisque et comis amabat.

δίσατο γὰρ θεὸν εἶναι I 323/346:

Haud dubiis sensit caelestia numina signis

Διὸς γε διδόντος 390/416: si fata velint, ac Juppiter auctor.

τὰ δὲ νῦν πάντα τελεῖται — XVIII 271/297:

Quae nunc certa ferunt perfecto tempore Parcae.

ἄμοσον II 373/438: jura caelicolas testata.

ὕλησσε — IX 118/125: et silvis horret opacis / Frondea

δενδρήσσε — I 51/57: horret opaca jugis frondentibus

ἦν γαῖαν — I 21/25: patrios fines, et dulcia.... arva

κακὸν ἀλλοδαποῖσι φέροντες III 74/80:

Exitium late dirum clademque ferentes

μινύθει δέ μοι ἐνδοθεν ἤτορ IV 467/542—3: curis oppressus acer-
bis/Turbatusque aegro moerentia pectora luctu.

κλέα ἀνδρῶν VIII 73/79 — 80: audaces animo praeclaraque bello
Facta ducum

σὺ δὲ θάρσει τόνδε θεθλον VIII 197/220—1: jam laude superbus

macte tua, primoque animos certamine firma

Isp. Aen. IX 641: macte nova virtute, puer

ἔο δ' αὐτοῦ πάντα κολούει VIII 211/238—9: ille immemor ultro

Votaque fortunamque optataque commoda turbat

τὰ δέ τοι νημερτέα εἶρω XI 137/146:

Haec te certa manent, fatorum hic vertitur rodo.

σφίσιν ἐργάζεσθαι ἀνάγκη XIV 272/306—70 captiva procul subituaque servitium.

δοῦλιον ἤμαρ ἐμοὶ περιμηχανόωντο XIV 340/379—80: mihi triste jugum captivaque collo/Vinclā parant,

αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος XIX 13/13—4: namque ipsa feroces/Arma trahunt animos, pugnamque lacescere suadent.

ἡμεῖς δὲ φραζώμεθ', ὅπως ὅχ' ἄριστα γέννηται XXIII 117/128—30:

.....sed quae peragenda supersunt,

Una consulere, atque animo juvat videre

Omnia, uti recte cedant.

b. *Proširivanja i popunjavanje rečenica*

I 16—19/17—21:

ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν,

τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἰκόνδε νέεσθαι

εἰς Ἰθάκην, οὐδ' ἔνθα πεφυγμένος ἦεν ἀέθλων

καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι.

Quin ubi jam tempus venit, volventibus annis,

Quo superis reditumque viro concedere visum,

Optatasque Ithacae sedes, nondum ipse labores

Finierat, saevo fortunae exercitus aestu,

Scilicet et caros infelix inter amicos.

Homerov se period ističe specifičnim položajem prijedložnih izraza na početku trećeg i četvrtog stiha, kojima on zakoračuje. Taj ih poseban položaj na kraju rečenice, a metrički od nje izričito odijeljen, sintaktički više naglašava. Džamanjić se trudi da ovu sobitost Homerova period sačuva. Prvi prijedložni zraz i kod njeg se nalazi na početku trećeg stiha, samo što ga on proširuje u: optatasque Ithacae sedes, — a time ga i više naglašava, vjerojatno zbog toga što on participijalni izraz νόστου κεχρημένον ἥδὲ γυναικὸς iz st. 13. prevodi samo: arcebat amato conjugis a gremio, — i to namjerno, jer je bila u pitanju žena, Καλυψὼ δῖα θεάων. Takvih smišljenih preinaka naći ćemo kod Džamanjića češće. Ali na taj način on zakoračuje prevodeći rečenicu: οὐδ' ἔνθα πεφυγμένος do tritemimere. To navodi Džamanjića da ispuni stih izrazom koji situaciji odgovara, a to je: saevo fortune exercitus arstu. I njegov je drugi prijedložni izraz sada u donjem stihu, samo što ga on vodi do njegova kraja.

I 19—21/22—5:

. θεοὶ δ' ἐλέαιρον ἅπαντες
 νόσφι Ποσειδάωνος· ὁ δ' ἀσπερχὲς μενέαινε
 ἀντιθέω Ὀδυσῆϊ πάρος ἦν γαῖαν ἰκέσθαι.
 Illum omnes pariter duros tot volvere casus
 Caelicolae miserati: unus dominator aquarum
 Usque gravis pulso instabat maria omnia circum,
 Dum patrios fines, et dulcia tangeret arva.

Džamanjić smatra potrebnim da popuni škrte Homerove izraze: ἐλέαιρον, μενέαινε, νόσφι Ποσειδάωνος jer se tek uvodi ta posve nepoznata radnja. Od prvog polustiha on pravi stih i po, do pentemere, unoseći nov element: duros tot volvere casus. Time izraz ἦν γαῖαν ἰκέσθαι, prebacuje u stražnji polustih: unus (jedino) dominator aquarum, — kako bi lako u novom stihu izrazio muke kojima Posejdon izlaže Odiseja. Infinitivni izraz πάρος ἦν γαῖαν ἰκέσθαι, može na taj način doći samo u novi stih, a Džamanjić ga osim toga vodi do samog kraja. — Ovakva obrada Homerova teksta nužno traži i znatno povećanje stihova i dovodi u opasnost čistog parafraziranja. Od šest stihova dva uzastopna preioda (16—21) gradi svojih devet, tj. za jednu trećinu je duži od originala. I sam je svijestan toga pa će tražiti prigodu da stvori povoljniju ravnotežu stihova.

I 68/78/82:

ἀλλὰ Ποσειδάων γαῖοχος ἀσκελὲς αἰεὶ
 Κύκλωπος κεχόλωται, ὃν ὀφθαλμοῦ ἄλλάσεν,
 ἀντίθεον Πολύφημον, ὅου κράτος ἐστὶ μέγιστον
 πᾶσιν Κυκλώπεσσι.
 Sed ferus exercet miserum regnator aquarum
 Carum Cyclopem propter cui lumen ademit
 Fronte olim e media latebroso inclusus in antro,
 Dis similem Polyphemum, omnes qui robore vincit
 Aetnaeos fratres.

Do jakog raskoraka izmedju metričke i sintaktičke cijeline došlo je kod Homera, vjerojatno, iz težnje da uporno na početak svakog stiha stavi što želi najviše istaknuti: Ποσειδάων, Κύκλωπος itd. Džamanjić je u tom potpuno vjeran Homeru, kako vidimo iz navedenih stihova. ἀντίθεον Πολύφημον iz 3. stiha svakako je apozicija općem imenu Κύκλωπος iz 2. stiha, ali ne stoji u genetivu, jer ga je u akuzativ povukao relativ ὃν. Džamanjić pak apoziciju ostavlja u padežu općeg imena: Cyclopem, dis silmitem Polyphemum. On, međjutim, iza „lumen ademit“ umeće okolnost koja nam je inače poznata iz te historije, da bi čitalac i ovdje donekle znao o čemu se radi: fronte enim e Isto tako na početak perioda stavlja: pon Juppiter hostis, čega nema u originalu, da opravda neočekivani ἀλλὰ.

I 74—75/85—7:

ἐκ τοῦ δὴ Ὀδυσῆα Ποσειδάων ἐνοσίχθων
 οὐ τι κατακτείνει, πλάττει δ' ἀπὸ πατρίδος αἴτης.

Ex illo infensus semper germanus Ulyssem
 Insequitur, nes fata struit, sed distinctet alma
 A patria, errantem terris, ac fluctibus catum.

I 217—9/235—9:

ὥς δὴ ἐγὼ γ' ὄφελον μάκαρός νύ τευ ἔμμεναι υἱὸς
 ἀνέρος, ὃν κτεάτεσσιν ἐοῖς ἐπὶ γῆρας ἔτετμεν.
 νῦν δ', . . .

..... o! si quem tarda senectus
 Exciperet propriis felicem in sedibus, auctor
 Ille foret generis non sic miserabilis aevum
 Ipse adeo exigerem fortuna oppressus iniqua.
 Dis aliter visum.

Homer donosi samo željnu rečenicu: ὥς . . . ὄφελον. Međutim, Džamanjić tu želju dopunjuje i njezinom apodozom: non sic . . . exigerem. A Homerov izraz, koji odlično odgovara priprostom i naivnom govoru Telemaha: νῦν δὲ mijenja u: dis aliter visum.

I 253—4/274—6:

ὦ πόποι, ἦ δὴ πολλὸν ἀποικομένην Ὀδυσῆος
 δεύη, ὃ κε μνηστῆρσιν ἀναιδέσι χεῖρας ἐφείη.
 Absentem haud frustra suspiras, inquit, Ulyssem,
 Qui juvenum tales ausus tamque improba facta
 Comprimat, ac subitus scelerum super ingruat ultor.

I 277—8-298—300:

οἱ δὲ γάμον τεύξουσι καὶ ἀρτυνέουσιν ἔσθνα
 πολλὰ μάλ', ὅσσα ἔοικε φίλης ἐπὶ παιδὸς ἔπεσθαι.
claro comitata hymenaeo,
 Atque opibus ditata novis, dotabitur illic
 Dote, patrem gnatae quantam largirier aequum est.

I 383-419—21:

.....αἰψά δέ οἱ δῶ
 ἀφνειὸν πέλεται καὶ τιμήςτερος αὐτός.
subito partis aggesta renidet
 Divitiis domus alta, et primo gaudet honore,
 Cui mens aequa deum regni concessit habenas.

Homer često niže kraće rečenice koje se povezuju više misaono nego sintaktički. Džamanjić u pravilu dotjerava takav Homerov tekst, pa i ovdje umeće relativnu rečenicu: Cui mens. . . , budući da izraz αἰψά δέ οἱ nema prave sintaktičke veze sa prethodnom rečenicom.

I 402—4-431—5:

κτήματα δ' αὐτὸς ἔχοις καὶ δώμασιν οἷσιν ἀνάσσεις.
 μὴ γὰρ ὃ γ' ἔλθοι ἀνὴρ, ὅς τις σ' ἀέκοντα βίηφιν
 κτήματ' ἀπορραίσει, ἰθάκης ἔτι ναιετοώσης.

.....tibi parta quies, et copia rerum
 Tuta manet: solus patria dominabere in aula,
 Quin metus impediatur, ne quis tua barbarus hostis
 Aggrediens impune ferat, dum cultor habebit
 Haec loca, nec solae stabunt per litora rupes.

U prvom Homerovu stihu izražena je samo želja, dok Džamanjić to uzima kao gotovu činjenicu.

II 13—14/14—7:

τὸν δ' ἄρα πάντες λαοὶ ἐπερχόμενον θεῶντο.
 ἔζετο δ' ἐν πατρὸς θώκῳ, εἴξαν δὲ γέροντες
 Ipsum omnes late Graji admirantur euntem
 Per medios, visaque stupent in imagine. at ille
 Considit patrio in solio, quin cedere quisquam
 Abnuat, invidetque senum.

Homerov se period sastoji od tri kratke rečenice sa rti predikata, dok ih Džamanjić svaku pojedinu znatno proširuje.

II 50/58:9:

μητέρι μοι μνηστῆρες ἐπέχραον οὐκ ἐθελούσῃ,
 τῶν ἀνδρῶν φίλοι υἱες, οἳ ἐνθάδε γ' εἰσὶν ἄριστοι.
 Nempe proci, claro juvenes de sanguine creti,
 Sollicitant qui tarda meae connubia matris,
 Invitamque adigunt voto submittere pectus.

Dok Džamanjić drugi Homerov stih skraćuje za stopu i po u: claro juvenes e sanguine creti, — prvi stih produljuje jer želi istaknuti dvoje: ἐπέχραον i: οὐκ ἐθελούσῃ što je gotovo nemoguće izraziti u jednom stihu. Kako mu je ipak stalo do toga da stvara metričke cjeline, nužno upotrebljava punije izraze i uvodi subjektivne elemente: adigunt voto....

II 55—8/63—8:

οἳ δ' εἰς ἡμέτερον πωλεύμενοι ἡματὰ πάντα,
 βοῦς ἱερεύοντες καὶ ὄις καὶ πίνοντας αἵγας,
 εἰλαπινάζουσιν πίνουσί τε αἴθοπα οἶνον
 μαψιδίως· τὰ δὲ πολλὰ κατάνεται.
 Exoritur non ulla dies, quin tecta frequenter
 In mea convenient, medioque ululante tumultu
 Lanigerumque gregem, caprasque, armenta caedant
 Magna boum, largisque epulis impune fruuntur
 Atque mero. jam jamque premit me turpis egestas
 Omnibus exhaustis opibus.

Homer gradi period tako da prva dva heksametra ispunjavaju participijalni izrazi : πωλεύμενοι ἱερεύοντες — po principu stih-rečenica, dok u treći stih stavlja glavne rečenicne dijelove, zakoračujući u donji stih priloškom oznakom, koja na taj način tvori odjelitu sin-

taktičku cjelinu. Kratka rečenica koja nato slijedi do bukolke dijereze: τὰ δὲ πολλὰ... obična je konstantacija, koja inače ne kaže ništa novo. — Džamanjićev je period duži za stih i po, i to uglavnom zbog toga što u drugi stih umeće novi rečenični element: medioque ululante tumultu, — koji mu — možda — dobro dolazi da popuni stih koji je zakoračenjem ispunio do pentemimere. Usto je duži i njegov izraz iz prvog stiha: exoritur non ulla dies, quin... nego Homerov ἡματα πάντα. Najviše se Džamanjić udaljuje od Homera u obradi rečenice τὰ δὲ πολλὰ... On će je naime jasnije prikazati i popuniti novim elementima: jam jamque premit me... — Misao dovodi do pentemimere kao da mu je stalo da i on novu misao započne već u istom stihu kao i Homer.

II 132—3/148-50:

..... κακὸν δέ με πόλλ' ἀποτίνειν
Ἰκαρίῳ, αἶ κ' αὐτὸς ἐκὼν ἀπὸ μητέρα πέμψω
Durum etiam est certe dotalem reddere gazam⁸
Icario: redenda autem nunc protinus omnis,
Ingratam si vis matrem discedere rogem..

Cijeli period od st. 130—3 Džamanjić obrađuje znatno duže, bilo da se služi dužim izrazima, bilo sinonimima, bilo da umeće novi rečenični dio. Ovo zadnje radi pred Homerovom pogodbenom protazom αἶ κ' αὐτὸς... kojoj apodoza ne može biti prethodna rečenica: κακὸν δέ... već umetnuta Džamanjićeva: reddenda autem autem nunc protinus omnis.

II 167-9/101-4:

..... ἀλλὰ πολὺ πρὶν
φραζόμεσθ', ὥς κεν καταπαύσομεν· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
παυέσθων· καὶ γὰρ σφιν ἄφαρ τόδε λωῖόν ἐστιν.
Ante igitur quam triste malum super ingruat, omnes
Consulite in medium, juvenum compescite fastum
Actutum aut ipsi ponant ultro aspera corda,
Dum licet: hoc satius multo reor omnibus esse.

Homerovo se mjesto ističe kratkim parataktičkim rečenicama, po nam izgleda kao da se starac Haliterso žuri sipajući opomene; situacija je naime kritična. Kod Džamanjića toga ne osjećamo. On sve lagano povezuje u skladnu cjelinu, uz znatno proširenje Homerovih fraza.

⁸ Isp. Maretić:

Nego zakun' se, da ne ćeš govoriti materi miloj
Prije negoli prode jedanaesti, dvanaesti danak
(Ili me sama zaželi, il začuje da joj otidoh)
Plačem da ne bi svoje pokvarila obraze krasne.

Đurić: Nego zakuni se dragoj da nećeš govoriti majci
pre nego dan jedanesti mine il' dvanešti prode,
ili sama zaželi il' dozna da na put otidoh,
lepe obraze svoje da ne bi nagrdila plačem.

II 249-61/301-5:

οὐ κέν οἱ κεχάροιτο γυνή μάλα περ χατέουσα
 ἐλθόντ', ἀλλὰ κεν αὐτοῦ ἀεικέα πότμου ἐπίσποι,
 εἰ πλεόνεσσι μάχοιτο· σὺ δ' οὐ κατὰ μοῖραν ἔειπες.
 quin et sua fleret
 Moesta viri reditu cari post tempore longo
 Penelope, namque his congressus fata subiret
 Continuo domitus, proin, hanc e pectore suram
 Abjice, nec vanis demens adsurge querelis.

Džamanjić mijenja oblik prve rečenice. Ona je naime u Homera apodoza pogodbenog perioda, koji počinje stihom 246: εἴ περ γάρ μεδὺτιμ, Džamanjić je napravio svoju apodozu: non... efficiat quidquam conando (st. 299—301), pa je Homerovu apodozu osamostalio: quin et sua fleret... Penelope, dok protazu εἰ πλεόνεσσι μάχοιτο prevodi participijalno: his congressus. Zcdnju Homerovu rečenicu on egzegetira: proin hanc... querelis.

II 270-2/3293 32:

Τηλέμαχ', οὐδ' ὅπιθεν κακὸς ἔσσεια οὐδ' ἀνοήμων,
 εἰ δὴ τοι σοῦ πατρός ἐνέσταται μένος ἧῦ,
 οἷος κείνος ἔην τελέσαι ἔργον τε ἔπος τε,
 Nec tibi vis animi deerit, nec vivida bello
 Dexterā, si patrio quondam cum sanguine virtus
 Illa tibi patria est divum data munere, quae nil
 Non poterat, seu facta virum, seu dicta vocarent.

II 373-6/438-43

ἄλλ' ὁμοσον μὴ μητρὶ φίλῃ τάδε μυθήσασθαι,
 πρὶν γ' ὅτ' ἂν ἐνδεκάτῃ τε δωδεκάτῃ τε γένηται,
 ἢ αὐτὴν ποθέσαι καὶ ἀφορμηθέντος ἀκοῦσαι.
 ὥς ἂν μὴ κλαίουσα κατὰ χροά καλὸν ἰάπτῃ.
 Quin age, dicturam carae nil esse parenti,
 Ante undena aderit quam lux duodenave, jura
 Caelicolas testata, gravi ne percita luctu
 Ipsa sui pulcros corrumpat corporis artus.
 Quod si eadem sciat ante, atque omne audire juvabit
 Consilium nati, promissi libera narra.

U Homerovu periodu, u kojem se rečenični dijelovi nižu od stiha do stiha, iznenađuje nas treći stih, koji bi tu i mogao stajati, kad ne bi iza njega bilo završne misli: ὥς ἂν μὴ Ali opet, ako mu tu i jest mjesto, očekivali bismo oblik rečenice: ako ne da bi sama prije zaželila da joj pričaš, kada dozna da sam otišao na put. Da bi sačuvali infinitivne izraze u ovom sklopu vremenskog veznika πρὶν Maretić i Đurić 8 ne rješavaju spretno stilsku poteškoću, a Džamanjić, kako vidimo, provodi radikalniju obradu teksta. On, naime, trećem stihu nalazi najprikladnije mjesto iza namjerne rečenice: quod si eadem sciat ante...

II 410—11/477—9:

δεῦτε, φίλοι, ἥια φερώμεθα πάντα γὰρ ἤδη
ἀθρό' ἐνὶ μεγάρῳ.

.....adeste sodales,
Auxiliumque viae mecum deferte Lyaeum
Sedibus e nostris cereremque,....

III 203—4/223—5:

..... καὶ οἱ Ἀχαιοὶ
οἴσουσι κλέος εὐρὺ καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.
Pro meritis referunt memores praeconia laudum,
Queis ingens decus usque viri nomenque manebunt.

Za izraz ἐσσομένοισι πυθέσ. isp. XI 76/80; XXI 225/290;
XXIV 433/485.

III 27—8/32—3

..... οὐ γὰρ οἶω
οὐ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε
..... neque enim credo te in luminis oras
*Adversis genitum fatis, sine mente deorum.*⁹

III 62—4/66—9:

ὥς ἄρ' ἔπειτ' ἤρᾳτο καὶ αὐτὴ πάντα τελεύτα.
δῶκε δὲ Τηλεμάχῳ καλὸν δέπας ἀμφικύπελλον.
ὥς δ' αὐτως ἤρᾳτο Ὀδυσσεύς φίλος υἱός.
Sic diva, et nutu fecit rata dicta potenti
Omnia, tum comiti craterem tradit, et ille
Vota eadem peragit Neptuno, atque impiger haurit
Libati florem laticis.

Homer gradi svoj period po poznatom principu stih-rečenica, bez sintaktičkih spojnica, a usto se obilno služi u 2. i 3. stihu atributivnim dodacima: καλὸν δέπας... Ὀδυσσεύς φίλος... Džamanjić te epske Homerove osobine potpuno ukida i tako Homerov 2. i 3. stih znatno skraćuje, ali ujedno sintaktički povezuje: tum comiti...; et ille... Osim toga dodaje novu okolnost situacije: atque impiger.....

III 216—7/236—9:

τίς δ' οἶδ', εἴ κέ ποτέ σφι βίας ἀποτίσεται ἐλθὼν,
ἧ ὅ γε μούνης ἐὼν ἦ καὶ σύμπαντες Ἀχαιοί.

⁹ Isp. Maretić:

I nju bi valovi bili o hridima bacili brzo,
Al ju je vodila Hera, jer mio joj bijaše Jason.

Đurić:

I nju bi talasi bili o velike tresnuli stene,
Al ju je pratila Hera, jer Jason joj bejaše mio.

Fors etiam, si quid veri mens augurat, olim
 Adveniet tantos hominum qui comprimat ausus
 Sive fuat solus, sive una Graia juvenus,
 Conjurata scelus justis ulciscier armis.

U st. 215. Nestor spominje: ἐπισπόμενος θεοῦ ὁμφῃ. On, međutim misli drukčije, kako vidimo iz navedenih stihova, što osobito ističe Džamanjić svojim prijevodom: Fors etiam. . . adveniet Homerov izraz σφι βίας ἀποτίσεται on proširuje u tantos hominum qui comprimat ausus, a na taj način Homerov prvi stih obrađuje u svoje dva, kao i slijedeći stih, dodajući novi rečenični dio: Conjurata scelus.

III 130—3/140—4:

αὐτὰρ ἐπεὶ Πριάμοιο πόλιν διεπέρσαμεν αἰπὴν,
 βῆμεν δ' ἐν νήεσσι, θεὸς δ' ἐκέδασσεν Ἀχαιοὺς,
 καὶ τότε δὴ Ζεὺς λυγρὸν ἐνὶ φρεσὶ μῆδετο νόστον
 Ἀργείοις,

At Priami postquam populatam incendimus urbem,
 Ingressique rates Phrygia arva reliquimus, acer
 Juppiter Argivis statuens in pectore tristem
 Ad patrias reditum sedes, diversa profectos
 Per freta sparit agens;

Ovo je jedan od klasičnih primjera kako naš prevodilac stilski dotjerava Homerov nepovezan period, Naime, u Homerovu tekstu samo prvi heksametar zauzima zavisno-vremenska rečenica (αὐτὰρ ἐπεὶ). Iza toga slijede parataktički poredane tri rečenice: dvije u drugom stihu, a treća sama u trećem stihu, sa zakoračenjem u najdonji stih. Džamanjić dosta spretno dijeli cijeli period u dva paralelna dijela: prvom zavisnom subjekt je ἡμεῖς sa predikatima διεπέρσαμεν, βῆμεν a drugom je subjekt Ζεὺς sa predikatima: ἐκέδασσεν, μῆδετο. U prvom i trećem Homerovu stihu vidimo osobitost Homerova stila: glagol u stražnjem polustihu prekida sintagmu: u prvom stihu glagolom je odijeljen apozitivni dodatak (αἰπὴν), a u 3. stihu vidimo izrazitu diskontinuitet sintagme u tom što se unutar sporednog i matičnog člana umetnuo glagol sa svojim dodatkom (ἐνὶ φρεσὶ μῆδετο); na taj su se način dijelovi tih sintagmi našli paralelno rasporedani na krajevima prvog i trećeg. Osobiti splet sintagmi vidimo također i kod Džamanjića u prvom, četvrtom i petom stihu.

III 223—4/245—7:

εἰ σ' οὕτως ἐθέλοι φιλέειν κήδοιτό τε θυμῷ,
 τῶν κέν τις κείνων γε καὶ ἐκλεάθοιτο γάμοιο.
 illa adeo si carum te quoque haberet,
 Credo equidem invisos nequidquam oblita hymenaeos
 Ista omnis juvenum turba insidiosa doleret.

Homerov pogodbeni period pokazuje osobiti sklad protaze i apodoze, koje su građene na principu stih-rečenica. To nije uspio sačuvati i naš prevodilac, koji protazu čak skraćuje, dok apodozu provodi kroz cijela dva stiha.

III 226—8/249—54:

ὦ γέρον, οὐ πω τοῦτο ἔπος τελέεσθαι ὀίω.
 λίην γὰρ μέγα εἶπες· ἄγχι μὲν ἔχει. οὐκ ἂν ἐμοὶ γε
 ἐλπομένῳ τὰ γένοιτ', οὐδ' εἰ θεοὶ ὥς ἐθέλοισιν.
 Numquam ego, quae jactas tam laeta haec, adfore sperem,
 O senior: spondes nam magna, auditaque tantum
 Attoniti mira replent dulcedine pectus.
 Sed non, et faveant si di, contingere credam
 Posse mihi tam laeta: haud rerum hic volvitur ordo.

Do bukolske dijereze drugog stiha Homer niže čak tri rečenice, koje nisu sintaktički uopće povezane. Džamanjić u svom prijevodu cijeli period sintaktički povezuje, po svom običaju, ali usto nužno i proširuje. Znatna proširenja vidimo i u daljnjem pogodbenom periodu, gdje se osjeća da mu je bilo do tog da bi i on cijeli period proveo do kraja stiha kao i Homer.

III 266/299—301:

..... φρεσὶ γὰρ κέχρητ' ἀγαθῆσιν.
extincto nondum mutata pudore,
 * Concipiensve animo fraudem, bona scilicet ipsa
 Per sese....

Džamanjić ovdje doista parafrazira, mada se ne udaljuje od Homerove misli.

III 276—7/311—3:

ἡμεῖς μὲν γὰρ ἅμα πλέομεν Τροίηθεν ἰόντες,
 Ἀτρεΐδης καὶ ἐγώ, φίλα εἰδότες ἀλλήλοισιν.
 Interea a Troja reduces, Menelaus, et ipse,
 Nos inter junctique animis junctique carinis
 Classe ferebamur volucris per caerula Nerei.

Homer u prvi stih stavlja sve glavne elemente rečenice, dok u drugom stihu precizira subjekt u formi apozicije, iza koje stavlja samostalnu participijalnu dopunu. Džamanjić rijetko kada zadržava ovakav Homerov stil. Ovdje on izabira dosta čestu gradnju perioda kod Homera u tri stiha: 1. subjekt, — 2. participijalni izraz, — 3. predikatna sfera. To je doista skladna, monolitna cjelina, a usto i Homerova. Interesantan je Džamanjićev metonimijski spoj u drugom stihu: nos inter....

III 348—50/393—6:

ὥς τέ τευ ἧ παρὰ πάμπαν ἀνείμονος ἡδὲ πενιχροῦ,
 ᾧ οὐ τι χλαῖναι καὶ ῥήγεα πόλλ' ἐνὶ οἴκῳ,
 οὔτ' αὐτῷ μαλακῶς οὔτε ξείνοισιν ἐνεύδειν.
 non haec desertaque tantum,
 Nec spoliata adeo domus est, ut tegmina desint
 Purpurea, et pictae laenae, queis mollia possit
 Membra simul dominus, simul hospes nocte fovere.

Svaki od tri Homerova stiha čini za sebe zatvorenu sintaktičku cjelinu: 1. poredbena rečenica: ὥς τέ τευ 2. relativna rečenica: ὃ οὐ τι 3. infinitivni izraz: οὐτ' αὐτῷ U zadnjem stihu vidimo neobičnu isprepletenost sintagmi odvajanjem priloga μαλακῶς od njegova glagola ἐνεύδειν Džamanjić Homerov tekst znatno proširuje, pa njegovi rečenični dijelovi pokazuju sasvim drugi odnos prema metričkoj podjeli perioda. U prvom stihu služi se on figurom „per non“ (non haec domu) mjesto Homerove potvrdne izjave: ὥς τέ τευ ἡ παρὰ

III 369/417—9:

πέμψον σὺν δίφρῳ τε καὶ υἱεί.

Ne pelago committe, rotis invectus at altis

Gnatorum comitante aliquo per aperta viarum

Expediat cursum.

Neobično pregnantna Homerova rečenica siže samo do bukolske dijereze, dok je Džamanjić izvodi u dva stiha i po, na temelju umetaka i neobičnih proširivanja. Tako on umeće: ne pelago committe; per aperta viarum. Prijedložne izraze σὺν δίφρῳ, σὺν υἱεί razvija u participijalne konstrukcije: rotis invectus at altis. . . . expediat cursum; gnatorum comitante aliquo. Ovoliki raskorak između Džamanjića i Homera na sreću je ipak dosta rijedak.

III 402—3/453—5:

αὐτὸς δ' αὖτε καθεῖδε μυχῶ δόμου ὑψηλοῖο,

τῷ δ' ἄλλοχος δέσποινα λέχος πόρσυνε καὶ εὐνήν.

Nec minus ipse alta penetrati in sede receptus,

Stravit ubi lectum conjux, dedit aegra sopori

Membra senex, curasque simul sensumque reliquit.

Homerov period od dva heksametra pokazuje poznati sklad rečeničnih cjelina na principu stih-rečenica, što svakako ne možemo očekivati od Džamanjića koji nalazi načina da relativnu rečenicu čak skрати, a vlastitim umecima proširuje glavnu rečenicu.

IV 48/51—2:

ἐξ ῥ' ἀσπμίνθους βάντες ἐυξέστας λούσαντο.

Delapsi irriguum studio petiere lavandi

Marmoreo in labro fontem:

IV 74—5/81—4:

Ζηνός που τοιγάρ γ' Ὀλυμπίου ἐνδοθεν ἀλλή,

ἥσσα τάδ' ἄσπετα πολλά· σέβας μ' ἔχει εἰσορόωντα.

Talis sidereo magni Jovis ardet olympo

Intus opima domus: quanta heic aggesta renidet

Gaza ingens immensa! stupor me scilicet altus

Sensibus attonis cernentem talia pressit.

Džamanjićev tekst i ovdje odaje čistu parafrazu, mada se on drži pojedinosti Homerova teksta. Homer u dva stiha niže tri jukstaponirane

rečenice, bez ikakve sintaktičke veze. Džamanjić u pravilu takav tekst sintaktički povezuje, ali ga usto ovdje i znatno proširuje. Prva mu rečenica trpi osim toga od neobične isprepletenosti sintagmi, čime je vjerojatno htio biti što vjerniji Homeru, koji svoj prvi stih neobično isprepliće, stavljajući na suprotne krajeve stiha glavne elemente sintagme: genitiv posesivni (Ζηνός) i njegov regens (αὐλή), a unutar toga njihove dodatke: τοιήδε, Ὀλυμπίου.

IV 100—3/117—23:

ἀλλ' ἔμπης πάντας μὲν ὀδυρόμενος καὶ ἀχέων
πολλάκις ἐν μεγάροισι καθήμενος ἡμετέροισιν
ἄλλοτε μὲν τε γόῳ φρένα τέρπομαι, ἄλλοτε δ' αὖτε
παύομαι· αἰψήρως δὲ κόρος κρυεροῖο γόοιο.
Quos ego dum plorans curarum turbine pressus
Heu queror amissos, saepe in penetralibus aeger
Desideo, luctuque animum depascor amaro,
Si qua mihi hinc veniant solatia: luctus at ipse
Deserit interdum miserum, vivitque sub imo
Corde dolor. neque enim longa est speranda voluptas
Tristibus a lacrimis; vix sensibus hausta recedit.

Ovo je jedno od onih mjesta, gdje se Džamanjić gotovo utopio u pričaњу, pa niti ne osjeća da mu heksametri lebde u zraku. To on radi osobito od bukolske dijereze trećega stiha Homerova. Prva tri Homerova stiha teku polagano, po principu stih-rečenica, od sporednih rečeničnih dijelova do glavnih. Prvi i drugi heksametar sadrže participijalno izraze, dok treći donosi glavni dio, predikat. — Homer je doista jasan, ali ipak se osjeća u četvrtom stihu da žuri kraju. Džamanjić proširuje već drugi stih pogodbenom protazom: si qua mihi. Osobito pak proširuje zadnju Homerovu rečenicu: αἰψήρως δὲ Cijeli nam stoga Džamanjićev period djeluje kao parafraza Homerova teksta.

IV 104—8/124—32:

τῶν πάντων οὐ τόσσον ὀδυρόμαι ἀχνύμενός περ,
ὥς ἑνός, ὅς τέ μοι ὕπνον ἀπεχθαίρει καὶ ἐδωδὴν
μνωμένῳ, ἐπεὶ οὐ τις Ἀχαιῶν τόσσα μύγησεν,
ὅσος Ὀδυσσεύς ἐμόγησε καὶ ἦρατο. τῷ δ' ἄρ' ἔμελλεν
αὐτῷ κήδε' ἔσσεσθαι. . . .
His tamen heu miserum me frustra ex omnibus unus
Ante alios cogit tabescere, qui neque dulces
Carpere me somnos umbrarum in nocte silenti
Nec memorem gaudere epulis sinit. horrida namque
Grajugenum nemo pro me discrimina rerum
Pertulit, infelix heros quot passus Ulysses.
Et nunc ille quidem fatis urgetur iniquis,
Curarum haud ullam requiem, finemque laborum
Inveniens.

Džamanjić je i ovdje daleko od epske jednostavnosti i priprostosti. On pada u emfazu, kako bi Agamemnonove riječi ostavile što jači

utisak kod Telemaha. Jednostavne Homerove izraze: ὀδύρομαι, ὕπνον ἀπεχθαίρει, μόγησεν iznosi u visokoj patetici, pa na taj način on od Homerovih četiri stiha pravi osam. Samo u zadnjem stihudonoši i novu pojedinost: curarum haud.... . Sve ostalo je inače pitanje njegove frazeologije. Osobito razvlači relativnu rečenicu iz drugog Homerova stiha: ὅς τέ μοι qui neque..... epulis sint.

IV 140/167—9

ψεύσομαι ἢ ἔτυμον ἐρέω, κέλεται δέ με θυμός.

..... vanam seu mendax fallat imago

Seu moneat verax, dicam, quando ipse profari

Fert animus, tacitaque vetat consistere lingua.

Upitna rečenica ψεύσομαι ἢ ἔτυμον ἐρέω pretpostavlja nešto prešućeno, zapravo glavnu rečenicu, kao: ne znam, da li ću. . . , kazat ću, bilo da. . . bilo da. Džamanjićev je prijevod stoga ispravan: dicam vanam seu. . . seu moneat verax. Dopunjavanje pak rečenice κέλεται. . . sa: tacitaque vetat. . . . možemo shvatiti kao metri causa; naime, Džamanjić želi ispuniti stih.

IV 162—3/192—4:

..... ἐέλδεδτο γάρ σε ἰδέσθαι,

ὄφρα οἱ ἦ τι ἔπος ὑποθήσεται ἢ τι ἔργον.

..... afflictis namque hinc solatia rebus

Auxiliumque malis sperans te invisere avebat,

Si quid opis misero, si qua est via certa salutis.

Nestorov sin Pizistrat u st. 156—160. potvrđuje Agamemnonu da je njegov suputnik uistinu Telemah. Dalje kaže za sebe da ga je kao pratnju poslao otac Nestor. U navedenim stihovima on spominje razlog ovog dugog putovanja: Telemah te je želio vidjeti da čuje od tebe koju riječ ili da mu kako pomogneš. — To ističe i Džamanjić, ali zatim dodaje novu misao, vjerojatno, da bi napravio logičniji prelaz na daljnje stihove. Si quid. . . .

IV 164—7/195—200:

πολλὰ γὰρ ἄλγε' ἔχει πατὴρ πάϊς οἰχομένοιο

ἐν μεγάροις, ὃ μὴ ἄλλοι ἀοσητῆρες ἔωσιν,

ὥς νῦν Τηλεμάχῳ ὁ μὲν οἴχεται, οὐδέ οἱ ἄλλοι

εἰσ', οἳ κεν κατὰ δῆμον ἀλάλκοιεν κακότητι.

Heu nati misera est parvi sors! aspera rerum

Perpetitur puer usque haud multis septus amicis

Patre absente diu. talis fortuna fatigat

Telemachum; vacuis jamdudum a sedibus olli

Carus abest genitor, nec qui fera damna repellat

E populo infensa super ullus in urbe relictus.

Prva rečenica navedena Homerova mjesta ističe se neobičnim spletom dviju sintagmi; unutar rečeničnog dijela ἔχει πάϊς ἐν μεγάροις umetnut je naime genitiv apsolutni u zatvorenoj formi ababa. — Džamanjić

usklidnom rečenicom bez sumnje želi napraviti sigurniji most, ali ujedno želi biti patetičan: Heu nati... U trećem Homerovu stihu rečenični dio: ὁ μὲν οἴχεται kaže samo onoliko koliko i izraz πατὴρ οἰχομένοιο iz prvog stiha, a osim toga sintaktički lebdi u zraku. Džamanjić po običaju traži sintaktičke spojnice: talis fortuna....., ali usto se upušta u nepotrebnja proširivanja, pa tako spašavajući sintaktičku logiku lišava Homera epske jednostavnosti.

IV 341—5/410—7:

αἶ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίῃ καὶ Ἀπολλων,
τοῖος ἑὼν, οἷός ποτ' εὐκτιμένη ἐνὶ Λέσβῳ
ἔξ ἔριδος Φιλομηλεῖδῃ ἐπάλαισεν ἀναστάς,
καὶ δ' ἔβαλε κρατερῶς, κεχάροντο δὲ πάντες Ἀχαιοί,
τοῖος ἑὼν μνηστῆρσιν ὁμιλήσειεν Ὀδυσσεύς.

Jam pater ille deum, Phoebusque, et bellica virgo
O faciant, sese talem post tempore longo
In patriam referat, qualem videre Pelasgi
Luctantem in Lesbo, quum surgens arduus ictu
Stravit humi Philomeliden, gavisaque turba
Insonuit plausu, totamque implevit arenam.
Talem o! se referat, turbamque aggressus inertem.

Homer pravi prekid glavne rečenice umećući nakon τοῖος ἑὼν modalnu rečenicu sa drugim dopunama koje su mu potrebne zbog jačeg efekta, pa tek u četvrtom stihu, ponavljajući izraz τοῖος ἑὼν, kako bi ponovo uspostavio vezu sa glavnom misli, prosljeđuje svoju misao. Džamanjić naprotiv ne prekida glavnu misao, ali je izriče samo djelomično u 2. i 3. stihu, da ju na koncu cijelog perioda ponovo prihvati. Na taj način on tekst proširuje, mada dodaje samo jednu novu okolnost: totamque implevit arenam.

IV 551—3/644—8:

..... σὺ δὲ τρίτον ἄνδρ' ὀνόμαζε,
ὅς τις ἔτι ζῶδς κατερύκεται εὐρέι πόντῳ
ἢ ἐθανών· ἐθέλω δὲ καὶ ἀγνύμενός περ ἀκοῦσαι.
..... quisnam ille autem, quem gurgite vasto
Inclusum retinent seu vivum fata deorum,
Lumine seu cassum? quamvis moerentia magnus
Concutiat tremor ossa, huius quoque discere nomen,
Fortunamque, vicesque, animi mens incita flagrat.

Izgleda da Džamanjić traži kako će postići što jači efekt i pobuditi veću pažnju kod Telemaha, jer eto Agamemnon pričajući dolazi i do Odiseja. Sva tri izraza proste rečenice Džamanjić, naime, riše poetski: ἐθέλω: animi mens incita flagrat; ἀκοῦσαι: huius quoque discere nomen,..... ἀγνύμενός περ: quamvis moerentia.....

VII 82—3/86—8:

..... πολλὰ δέ οἱ κῆρ
ῥμαιν' ἴσταμένῳ, πρὶν χάλκεον οὐδὸν ἰκέσθαι.

..... jamque omnia lustrans
 Substitit, et pulcra correptus imagine rerum
 Ante fores stupuitque diu miratus, et haesit.

Izraze „omnia lustrans“, „pulcra correptus imagine rerum“ Džamanjić izvlači iz slijedećih stihova.

VII 106/115—7:

ἤμεναι, οἷά τε φύλλα μακεδνῆς αἰγείροιο·
 una omnes resident ac bracchia motant,
 Intenduntque manus: ceu populus incita vento
 Frondiferas agitat concusso stipite ramos.

VIII 77—8/83—6:

..... ἀναξ δ' ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
 χαῖρε νόω, ὅ τ' ἄριστοι Ἀχαιῶν θηριώωντο.
 at major Atrides
 Gaudebat tacitus laetanti pectore cernens
 Argolicos proceres sese jurgarier inter,
 Gliscere et ardentes animis discorbibus iras.

VIII 166/182—4:

ξεῖν', οὐ καλὸν εἶπες· ἀτασθάλῳ ἀνδρὶ εἰοικας.
 Heu quam turpis, ait, tibi vox nunc excidit ore
 Quisquis es, immeritum demens qui capere dictis
 Haud dubitas.

Džamanjić parafrazira!

VIII 229/258—60:

δοῦρὶ δ' ἀκοντίζω, ὅσον οὐκ ἄλλος τις διστῶ.
 Hasta autem nostra volat eminus incita dextra,
 Quantum non alius celerem torquere sagittam,
 Evaleat.

Homerova je poredbena rečenica građena vrlo pregnantno: ἀκοντίζω se zeugmom odnosi i na διστῶ. Džamanjić tekst proširuje u želji da bude što jasniji i određeniji.

VIII 508/558—9:

ἢ κατὰ πετρῶων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρης,
 Dejicere aut pronò molem de culmine, et arce
 Paraecipitare sacra, scopulisque illidere acutis,

U Homerovu stihu označene su dvije stvari: 1. ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρης
 2. κατὰ πετρῶων βαλέειν. Džamanjić ističe: mjesto odakle se ima baciti i kamo se ima baciti. Ali mjesto da to kaže jednom sintagmom: pronò de culmine arcis sacrae —, on se služi figurom ἐν διὰ δυοῖν; dejicere pronò.....

IX 35—6/34—6:

..... εἴ περ καί τις ἀπόπροθι πίονα οἶκον
 γαίῃ ἐν ἀλλοδαπῇ ναίει ἀπάνευθε τοκήων.
 nec regna placent, ditissima quamvis
 Auroque argentoque fluant, si nota suorum
 Pectora, si cari longe cessere parentes.

Homerova je misao: nema ništa slade od domovine i roditelja, pa makar u stranom svijetu, daleko od svojih, imao i silno bogatstvo. Džamanjić ne prevodi οὐδὲ τοκήων (st. 34), jer je o roditeljima govor u st. 36, gdje je to doista više na mjestu. Dopusnu rečenicu εἴ περ καί τις više on parafrizira nego prevodi: nec regna placent.....

IX 155/168—9:

..... ἵνα δειπνήσειεν ἐταῖροι
 sociis jucunda futurae
 Praeda meis epulaeque, maris post longa pericla.

IX 295/321—2:

..... ἀμηχανίῃ δ' ἔχε θυμόν.
 et certi media jam morte teneri
 Infandum horremus.

Džamanjić navodi i razlog zašto je Odiseja sa njegovom družinom zahvatio očaj: certi media jam morte teneri.

X 69/71:

..... ἀλλ' ἀκέσασθε, φίλοι.....
 optatam miserati o ferte salutem,
 In vestra namque ipsa manu.

IX 305/330:

..... ὃν προσέθηκεν
 Quam primum ingressus foribus praetenderat altis,

X 566—8/590—3;

..... τοῖσιν δὲ κατεκλίσθη φίλον ἦτορ·
 ἐζόμενοι δὲ κατ' αὔθι γόνων τίλλοντό τε χαίτας·
 ἀλλ' οὐ γάρ τις πρῆξις ἐγίγνετο μυρομένοισιν.
 subitusque per ima cucurrit
 Ossa tremor sociis, flentes tum vellere crinem,
 Et manibus lacerare genas, nec parcere luctu;
 Nequidquam: haud etenim requies his ulla dabitur.

Džamanjić mjesto ἐζόμενοι stavlja: flentes, i unosi novu pojedinost: et manibus lacerare genas.

XI 281—3/293—6:

καὶ Χλωῖριν εἶδον περικαλλέα, τήν ποτε Νηλεὺς
 γῆμεν ἔδν διὰ κάλλος, ἐπεὶ πῶρε μυρία ἔδνα,
 ὀπλοτάτην κούρην Ἀμφίονος Ἰασίδαο,

Nec non et Chlorin formae praestantis honore
 Eximiam aspexi: qua visa captus, haberet
 Neleus ut sociam, dedit auri ingentia dona,
 Iasidae minimam gnatarum Amphionis.

Proširena apozicija *ὀπλοτάτην κόρυην* odijeljena je od svog matičnog pojma dvjema hipotaktički povezanim zavisnim rečenicama, koje se protežu od bukolске dijereze prvog stiha kroz cijeli drugi stih. Tako ona stoji kao odijeljeni dodatak, svojstven Homerovu stilu, tim više što krije u sebi element (*Ἀμφίονος Ἰασίδωρο*) koji Homer želi dalje razraditi. Zbog tih specifičnih razloga i Džamanjić taj apozitivni dodatak ostavlja na svom položaju.

XI 570—1/596—8:

... οἱ δὲ μιν ἄμφι δίκας εἶροντο ἄνακτα
 ῥήμενοι ἑσταότες τε κατ' εὐρυπυλῆς Ἄιδος δῶ.
 harum aliae caussas longo ordine dicunt
 Sedibus acclines; aliae stant agmine denso,
 Vastaeque moerentes Ditis penetralia complent.

U gornjoj Homerovoj relativnoj rečenici zapažamo neobičan splet dviju sintagmi. Džamanjić prijedložni izraz u anastrofi *μιν ἄμφι ἄνακτα* ne prevodi, jer mu je stalo da plastičnim opisom što jače izrazi samu scenu: harum aliae... longo ordine... se bibus acclines; aliae stant agmine denso, vastaeque... Ditis... Na taj pak način tekst znatno produljuje.

XII 71—2/71—4:

καὶ νῦν κε τὴν ἔνθ' ὧκα βάλεν μεγάλας ποτὶ πέτρας,
 ἀλλ' "Ηρη παρέπεμψεν, ἔπει φίλος ἦεν Ἰήσων.
 fors turbine et ipsam
 Corripiens fluctus cautes fregisset ad altas,
 Ni celeri lapsam praeter vada tristia cursu
 Vexisset Juno, fuerat cui gratus Iason.

Nakon irealne apodoze (*καὶ νῦν κε...*) Homer se služi suprotnom rečenicom, što zadržavaju u svojim prijevodima i Maretić i Đurić, dok Džamanjić upotrebljava irealnu protazu: ni celeri.

XII 107/112—3:

οὐ γὰρ κεν ῥύσαιτό σ' ὑπὲρ κακοῦ οὐδ' ἐνοσίχθων.
 Nam neque Neptunus diro te subtrahet aestu,
 Ille quidem id cupiat quamvis, frustra que laboret.

Gornja Homerova rečenica sa potencijalnim optativom pretpostavlja doduše svoju protazu, ali ona i sama uvjerljivo govori. Džamanjić, ko po pravilu, popunjava i prešućeno: ille quidem id cupiat quamvis. U samoj apodozi on upotrebljava najprije futur: subtrahet (neće te izvući), a kasnije konjunktiv; laboret (uzalud bi se mučio).

XIII 219—21/238—41:

τῶν μὲν ἄρ' οὐ τι πόθει· ὁ δ' ὀδύρετο πατρίδα γαῖαν
ἐρπύζων παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης
πολλὰ ὀλοφυρόμενος.

..... quae salva videt quamquam omnia, tristes
Non tamen absistunt curae: perculsus amore
Ingemit heu, patriae, et resonas procedit ad undas
Multa dolens, lacrimisque rigans humentibus ora.

Hijastički jukstaponirane jednostavne rečenice (objekt — predikat: predikat — objekt) u Homerovu prvom stihu svakako traže neku sintaktičku vezu; to upravo radi Džamanjić u svom prijevodu, stavljajući prvu rečenicu u zavisni položaj: quae. . . videt. . . quamquam, tristes non. . . .

XIII 221—3/242—5:

..... σχεδόθεν δέ οἱ ἦλθεν Ἀθήνη
ἄνδρϊ δέμας ἐκκυῖα νέω, ἐπιβώτορι μῆλων,
παναπαλῶ, οἷοί τε ἀνάκτων παῖδες ἔασιν.

Huic virgo tum nata Jovis tulit obvia sese
Omnia pastori similis, cui prima juvenus
Spargit flore genas, quales regalia gnati
Germina formosi pubescunt oris honore.

Od prvog Homerova po'ustiha Džamanjić gradi cijeli stih time što mjesto subjekta Ἀθήνη upotrebljava perifrazu: virgo nata Jovis. Drugi pak Homerov stih koji se sastoji od participijalnog izraza i apozicije on vodi samo do heftemimere svog drugog stiha time što ἄνδρϊ. . . ἐπιβώτορι μῆλων prevodi sa: pastori, dok atribut παναπαλῶ, koji se na početku trećeg Homerova stiha nalazi osamljen, te djeluje kao sintaktička odijeljena cjelina, Džamanjić naglašava bujnom perifrazom: cui prima.

XIII 293—5/318—21:

σχέτλιε, ποιικιλομήτα, δόλων ἄτ', οὐκ ἄρ' ἔμελλες,
οὐδ' ἐν σῇ περ ἑὼν γαίῃ, λήξειν ἀπατάων,
μύθων τε κλοπίων, οἳ τοι πεδόθεν φίλοι εἰσίν·

Improbe! sicne adeo nequidquam fraudibus usque
Indulges ficta perges mendacia lingua
Redditus et patriis jam tandem sospes in oris
Texere, cara tibi primis quae semper ab annis.

Participijalni izraz: οὐδ' ἐν σῇ περ ἑὼν γαίῃ koji siže do heftemimere drugog stiha služi Homeru kao prekidač glavne misli, a taj prekidač zadržava i Džamanjić svojim trećim stihom: Redditus et. . . . , iza kojeg tek stavlja: texere, cara, Ukore koje Atena upućuje Odiseju smatra on preteškim za danu situaciju, pa ih ublažava i zgodno upliće u samu rečenicu: nequidquam fraudibus. . . .

XIV 48—51/52—6:

ὥς εἰπὼν κλισίηνδ' ἡγήσατο δῖος ὑφορβός,
 εἶσεν δ' εἰσαγαγὼν, ῥῶπας δ' ὑπέχευε δασείας,
 ἐστόρεσεν δ' ἐπὶ δέρμα ἰονθάδος ἀγρίου αἰγός,
 αὐτοῦ ἐνεύναιον, μέγα καὶ δασύ.
 haec dicens intulit ultro
 Accitum angusti subter fa-stigia tecti,
 Effultumque toro molli, stratisque locavit
 Frondibus, atque ferae villosa in tergore caprae,
 Fessus ubi recubet placide.

XIV 317—19/154—7:

..... τοῦ γὰρ φίλος υἱὸς ἐπελθὼν
 αἴθρῳ καὶ καμάτῳ δεδμημένον ἤγεν ἐς οἶκον,
 χειρὸς ἀναστήσας,
 nam viderat unus
 Ipsius e natis ut me fractumque labore
 Atque hyeme horrentem, penetralia duxit ad alta
 Ipse regens dextra,

Kombinirani Homerov stil: sporedni djelovi — glavni dijelovi ili jezgra — sporedni dijelovi — zadržava i Džamanjić na ovaj način: zavisna rečenica — finitni glagol (duxit) — participijalni izraz (regens). Ali on tu ne prekida rečenicu, već je niže dalje novim pojedinostima, dok je Homer na neki način završava nesuvislom zavisnom rečenicom ὅρα ἔκετο δώματα. . . . Džamanjićev je prijevod za cijeli stih duži, jer on proširuje tri prva rečenična dijela: oba participijalna izraza kao i sferu predikata.

XIV 356—9/394—8:

..... τοὶ μὲν πάλιν αὖτις ἔβαινον
 νηὸς ἐπὶ γλαφυρῆς, ἐμὲ δὲ κρύψαν θεοὶ αὐτοὶ
 ῥηιδίως, καὶ με σταθμῷ ἐπέλασσαν ἄγοντες
 ἀνδρὸς ἐπισταμένου· ἔτι γὰρ νῦ μοι αἴσα βιῶναι.
 Solvunt
 Vela notis, altumque petunt. sic numine tutus
 Praedonumque manus fugi, placidoque receptus
 Hospitio heic tantique viri servatus amore
 Vivam equidem, neque adhuc mergar fatalibus umbris.

Homer spominje samo to da su se tesprotski mornari, koji su bili zarobili Odiseja, nakon uzaludnog traženja vratili na svoju lađu. Pjesnik prešućuje što je bilo dalje: otplovili su. To navodi Džamanjić: solvunt vela notis, altumque petunt. Daljnju rečenicu: ἐμὲ δὲ κρύψαν ne možemo shvatiti kao suprotnu ovoj, već kao posljedicu: i tako su me bogovi od njih sakrili i doveli me. . . . Tako prevodi Džamanjić: sic. . . . fugi. Pod utjecajem suvremenih racionalističkih tendencija, on udio bogova svodi samo na izraz: numine tutus, dok epsku naraciju izvodi dalje: izbjegao sam rukama razbojnika i došao sam ovamo, nadajući

se. . . — Homerov izraz ἀνδρὸς ἐπισταμένου na početku najdonjeg stiha stoji u očitoj suprotnosti sa prethodnim: spasili su mu od razbojnika i doveli u obor razborita čovjeka: sudjeno mi je naime još da živim. Homer je to koncizno i lijepo opisao. Kontrast je u Džamanjića znatno oslabljen upotrebom participijalnih izraza (receptus, servatus), kao i perifraze, dok je na mjestu samo Homerov jednostavan izraz ἔτι μοι αἴσα βιώναι: neque adhuc mergar fatalibus umbris.

Homerov se period ističe otvorenim stihovima koji zakoračuju u slijedeći stih istaknutim rečeničnim dijelovima: 1. νηὸς ἐπὶ γλαφυρῆς — prijedložni izraz; 2. ῥηιδίως — priloška oznaka; 3. ἀνδρὸς ἐπισταμένου — genitiv posesivni.

Džamanjićev se naprotiv period lagano i neusiljeno razvija od stiha do stiha, bez ikakva posebnog isticanja, uglavnom u otvorenim stihovima.

XIV 384—5/426—9:

καὶ φάτ' ἐλεύσεσθαι ἧ ἐς θέρος ἧ ἐς ὀπώρην,
πολλὰ χρήματ' ἄγοντα, σὺν ἀντιθέοις ἐτάροισιν.
..... primoque sub ortu
Autumni, aut etiam venturum aestate ferebat
Cum sociis opibusque ingentibus: irrita frustra
Dicta abiere vagas jandudum sparsa per auras.

Eumej kod Homera završava naglo svoje pričanje, a zaključak je jasan Odiseju koji sluša, pa ga Eumej i prešućuje. Džamanjić i ovu retenciju izvodi na vidjelo u metafori: irrita.

XV 38—9/40—3:

αὐτὸς δὲ πρῶτιστα συβώτην εἰσαφικέσθαι,
ὅς τοι ὤν ἐπίουρος, ὁμῶς δέ τοι ἦπια οἶδεν.
..... tu frondea contra
Rura petens noti stabulum pastoris adito,
Setigeras qui rite sues custodit in agro,
Teque amat in primis

Džamanjić dodaje pojedine detalje: frondea . . . , noti . . . pastoris, setigeros qui rite.

XV 144—6/158—61:

δὴ τότε Τηλέμαχος καὶ Νέστορος ἀγλαὸς υἱὸς
ἔππους τε ζεύγνυντ' ἀνά θ' ἄρματα ποικίλ' ἔβαινον.
ἐκ δ' ἔλασαν προθύροιο καὶ αἰθούσης ἐριδοῦπου.
Surgens Telemachus, generoso et Nestore natus
Aeripedes jungunt bijugos, et corpora saltu
Dant facili, volucrique una super axe locati
Vestibulo excedunt, resonantiaque atria linquunt.

Homerovo mjesto nije bilo Džamanjiću teško prebaciti u latinske heksametre, jer je gradnja stihova vrlo lucidna i jednostavna: prvi stih sadrži subjekte; drugi sadrži predikat s objektima, a treći predikate s priloškim

oznakama mjesta. Taj raspored čuva i Džamanjić u cijelosti, samo što središnji stih razvija u svoja dva, dodavajući epitete (aeripedes) ili ih ad hoc primjenjujući (ποικίλα: volucris), i upotrebljavajući slikoviti izraz (ἔβαινον: corpora saltu dant facili. . . locati).

XV 435—6/844—7:

εἴη κεν καὶ τοῦτ', εἴ μοι ἐθέλοιτέ γε, ναῦται,
ὅρκῳ πιστωθῆναι ἀπῆμονά μ' οὔκαδ' ἀπάξειν.
..... in me nulla mora,
Si modo certa fides vobis, jurataque testes
Numina pollicitis adsint, sine crimine nautas
Per freta ducturos patrias me rursus ad arces.

Džamanjić je duži skoro dvostruko, osobito što dva zadnja rečenična dijela (protazu pogodbenog perioda i infinitivni izraz) proširuje novim izrazima. — Sa dvije usporedne pogodbene protaze on želi naglasiti osobitu zainteresiranost Feničanke: Si modo., jurataque.

XV 461—3/517—20:

τὸν μὲν ἄρ' ἐν μεγάρῳ δμῳαὶ καὶ πότνια μήτηρ
χερσὶν τ' ἀμφαφῶντο καὶ ὀφθαλμοῖσιν ὄρωντο,
ὥνον ὑπισχόμεναι,
Turba puellarum gaudet; famulaeque nitore,
Et pariter mea capta parens, dum lumine spectant,
Atque manus inter formosaeque brachia versant
Pollicitae pretium:

Džamanjić kaže najprije: turba puellarum, a onda to razrađuje u: famulae, et mea parens, dok Homer ima samo: δμῳαὶ καὶ πότνια μήτηρ. Njegov je opis slikovitiji: dum. . . manus inter formosaeque brachia versant¹⁰.

Džamanjićeva proširivanja rezultiraju:

1. iz zamjene Homerovih jednostavnih, konkretnih izraza njegovim bujnim crtanjem danog momenta, ili kićenim stilskim figurama, osobito perifrazama Homerovih složenica kojih latinski jezik ne pozna.

2. iz dodavanja novih pojedinosti i detalja u crtanju neke scene, radnje ili stanja, što je kadšto potrebno za jasniju eksplikaciju teksta, ali je kadšto to obična barokna dekoracija jednostavnog Homerova načina izražavanja.

Ako smo kazali da Džamanjić oduzima Homeru kolorit usmenog izlaganja epske radnje narušavanjem njegove tehnike formula, stalnih izričaja, epiteta, tipičnih scena, epskoga ponavljanja, na temelju tolikih skraćivanja ili proširivanja¹¹ teksta jednako treba da kažemo da on svijesno zaodjeva Homerov usmeni stil u ruho umjetnog, i to više baroknog nego Vergilijeva epa. Kako njegov tekst pokazuje više proširi-

¹⁰ Isp. još: XVI 311—14/337—42; XVII 104—06/115—18; XVII 463—64/527—29; itd.

¹¹ Znatnih proširivanja Homerova teksta nalazimo i u onoj partiji koju posebno obrađujem pod naslovom „Slobodan obrat rečenica“, str. 185—217.

vanja nego skraćivanja, jasno je da je broj stihova u pojedinim pjevanjima kod njega veći nego kod Homera. Evo kako izgleda taj odnos stihova:

I	444 : 477 (33)	XIII	440 : 471 (31)
II	434 : 501 (67)	XIV	534 : 597 (63)
III	497 : 554 (57)	XV	557 : 627 (70)
IV	847 : 964 (117)	XVI	481 : 521 (40)
V	493 : 548 (55)	XVII	606 : 683 (77)
VI	331 : 385 (54)	XVIII	428 : 476 (48)
VII	347 : 394 (47)	XIX	604 : 666 (62)
VIII	586 : 646 (60)	XX	394 : 446 (52)
IX	566 : 606 (40)	XXI	434 : 489 (55)
X	574 : 598 (24)	XXII	501 : 550 (49)
XI	640 : 672 (32)	XXIII	372 : 416 (44)
XII	453 : 849 (36)	XXIV	548 : 626 (78)
		1290 ¹²	

Sarajevo

Š. Šonje.

R É S U M É

Š. Šonje: LE MODE D'EXPRESSION ET DE FORMATION DES PROPOSITIONS D'HOMÈRE DANS LA TRADUCTION LATINE DE L'ODYSSÉE DE BERNARD DŽAMANJIĆ (ZAMANJA)

En 1776 apparut à Rome l'Iliade d'Homère en hexamètres latins dans la traduction de notre compatriote Raymond Kunić né à Dubrovnik. Un an plus tard (1777) un autre de nos compatriotes de la même ville Bernardo Džamanjić (Zamanja) édite à Sienne la traduction de l'Odyssée également en hexamètres latins. C'est un événement très important pour notre histoire de la littérature écrite en langue latine. C'est l'apparition de nos premiers interprètes d'Homère, quoiqu'ils écrivent en latin. Nous attendrons encore plus d'un siècle la parution de notre Homère complet qui apparaîtra sous la plume de Tomo Maretić.

La traduction de l'Odyssée de Džamanjić apparaît dans un siècle qui a vu naître d'excellentes traductions d'Homère en langues nationales, chez les Français, Anglais, Italiens et sur le territoire de langue allemande. Mais ce ne sont pas encore les traductions dans le sens moderne du mot. La caractéristique commune de toutes ces traductions consiste qu'ils ne reproduisent pas la technique épique d'Homère en privant le grand poète de toutes les caractéristiques de la poésie orale épique, et le transposent ainsi dans la forme de l'épopée artistique du XVIIIe siècle. Chacun de ces traducteurs interprète Homère de son point de vue. L'auteur de cet article montre la façon dont il a procédé Bernardo Džamanjić.

Dans le premier chapitre l'auteur parle des modifications que Džamanjić introduit dans formules homériques, dans les expressions toutes faites, dans les épithètes constantes, et dans les répétitions épiques.

Dans le second chapitre l'auteur parle des modifications que le traducteur introduit dans le reste du texte d'Homère, dans le mode de l'exposition de l'action épique, dans la formation des phrases dans le corps d'un ou de plusieurs vers.

Dans le troisième chapitre on analyse de quelle façon les traits particuliers de l'hexamètre d'Homère se reflètent dans la traduction de Džamanjić.

¹² Ovaj izvadak predstavlja drugi dio moje doktorske disertacije pod naslovom „Latinski prijevod Homerove Odiseje od Bernarda Džamanjića — s posebnim osvrtom na Homerov usmeni stil“ koju sam branio 18. X. 1974. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Sarajevu.